

Problematika šikany učitelů základních škol ze strany žáků

Ing. Andrea Marie Frýbortová

Bakalářská práce
2011

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Ing. Andrea Marie FRÝBORTOVÁ

Osobní číslo: H09686

Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Učitelství odborných předmětů pro SŠ

Téma práce: Problematika šikany učitelů základních škol ze strany žáků

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti šikany na základních školách.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvantitativního výzkumu problematiky šikany učitelů ze strany žáků na základních školách.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ČÁP, Jan; MAREŠ, Jiří. Psychologie pro učitele. Vyd. 2. Praha : Portál, 2007. 655 s. ISBN 978-80-7367-273-7.

KOLÁŘ, Michal. Bolest šikanování. Vyd. 2. Praha : Portál, 2005. 256 s. ISBN 8073670143.

ONDRÁČEK, Petr. Františku, přestaň konečně zlobit, nebo?: informace a podněty pro pedagogickou práci s žáky, kteří se chovají při výuce rušivě. Vyd. 1 Praha : ISV, 2003. 170 s. ISBN 8086642186.

VALIŠOVÁ, Alena. Jak získat, udržet a neztrácet autoritu. Vyd. 1. Praha : Grada, 2008. 141 s. ISBN 978-80-247-2282-5.

VAŠUTOVÁ, Jaroslava. Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu. Brno : Paido, 2004. 190 s. ISBN 80-7315-082-4.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Mgr. Ivana Marášková

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

6. ledna 2011

Termín odevzdání bakalářské práce:

6. května 2011

Ve Zlíně dne 6. ledna 2011

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
ředitelka ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 30.4.2011

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odporá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Cílem této práce je zmapovat situaci v problematice šikany učitelů ze strany žáků základních škol. Teoretická část práce je ve své první části zaměřena na objasnění problému agrese, agrese a šikany obecně, ve druhé části je zaměřena na šikany ve školním prostředí s důrazem na její specifickou formu v podobě šikany učitelů ze strany žáků.

Praktická část práce mapuje prostřednictvím výzkumného šetření uskutečněného pomocí anonymní dotazníkové metody výskyt šikany učitelů na 2. stupni základních škol. V závěru práce je proveden rozbor výzkumu se zaměřením na zodpovězení základních výzkumných otázek.

Klíčová slova: agresivita, agrese, šikana, oběť, agresor, autorita učitele, problematické chování žáků, šikana učitele

ABSTRACT

The aim of this work is the situation in the issue of bullying of teachers by pupils in primary schools. The theoretical section is in its first part focused on clarifying the problem of aggression and bullying in general, in the second part it is focused on bullying in the school environment with emphasis on its specific form in the form of bullying of teachers by pupils.

The practical part describes the research carried out by using an anonymous questionnaire method used to learn about bullying of teachers in upper primary schools. The conclusion is an analysis of research aimed at answering basic research questions.

Keywords: aggression, bullying, victim, aggressor, authority of teachers, problematic behaviour of students, bullying teachers

Poděkování:

Touto cestou bych chtěla vyjádřit poděkování paní **PhDr. Mgr. Ivaně Maráškové** za pomoc při vedení mé bakalářské práce, za její cenné rady, připomínky, doporučení a za její celkově velmi vstřícný přístup.

Dále bych chtěla poděkovat za neskonalou trpělivost mé **rodině a známým**, kteří mě při zpracovávání bakalářské práce podporovali.

Chtěla bych také poděkovat všem **učitelům**, kteří se zapojili do mého výzkumu. Chtěla bych poděkovat každému jednomu z nich, protože mi nejen pomohli s vypracováním mé bakalářské práce, ale hlavně mi vypověděli své příběhy a já jsem tak po celou dobu zpracovávání výzkumu myslela na každého z nich ne jako na anonymního respondenta, ale mohla jsem tak za řečí čísel vidět skutečného člověka s jeho radostmi i starostmi, což mi při mé práci velmi pomáhalo.

Motto:

„Zlo nad námi nevítězí jen tehdy a tím, když přebíráme jeho metody, nýbrž i tím, že si na něj zvykáme. K nejnebezpečnějším hříchům naší doby patří to, že mnozí zaměňují časté za normální a „normální“ za normu; často opakovaný jev pak jen kvůli své statistické četnosti v očích veřejnosti ztrácí charakter zla, jako „stokrát opakovaná lež se stává pravdou“. Ale morální kodex nelze nahradit statistikami. Proto je důležité nenechat žádné utrpení, bolest, křivdu a zranění způsobené zlem, upadnout do anonymní uniformity statistik.“

Tomáš Halík: Dotkni se ran

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 AGRESIVITA A AGRESE	13
1.1 PROJEVY AGRESE	15
1.1.1 Explosivní projevy agrese	15
1.1.2 Implozivní projevy agrese	15
1.2 DRUHY A FORMY AGRESE	16
1.2.1 Dělení agresí.....	16
2 ŠIKANANA	19
2.1 DEFINICE ŠIKANY	19
2.1.1 Společné znaky šikany	21
2.1.2 Projevy šikany	21
2.2 PŘÍČINY VZNIKU ŠIKANY	22
2.2.1 Typologie agresorů.....	23
2.2.2 Typologie obětí.....	24
2.2.3 Místa šikany	24
2.3 STÁDIA ŠIKANOVÁNÍ	24
2.4 NÁSLEDKY ŠIKANOVÁNÍ.....	26
3 ŠIKANANA UČITELŮ	28
3.1 DEFINICE ŠIKANY UČITELŮ	28
3.1.1 Příčiny šikany učitelů	29
3.1.2 Podoby šikany učitelů	30
3.1.3 Důsledky šikany učitelů	31
II PRAKTICKÁ ČÁST	32
4 VÝZKUMNÁ ČÁST	33
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM A CÍL VÝZKUMU	33
4.2 METODA VÝZKUMU	33
4.3 PRŮBĚH VÝZKUMU	34
4.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR	35
4.4.1 Úvodní část dotazníku společná pro všechny respondenty	35
4.5 VYHODNOCENÍ VÝZKUMU	39
4.5.1 Hlavní část dotazníku společná pro všechny respondenty	39
4.5.2 Hlavní část dotazníku zaměřená na respondenty postižené agresí žáků	51
4.5.3 Závěrečná část dotazníku společná pro všechny respondenty.....	63
4.6 ZÁVĚR VÝZKUMU	66
4.7 DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	70
ZÁVĚR	71

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	72
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	75
SEZNAM GRAFŮ	76
SEZNAM PŘÍLOH.....	78

ÚVOD

„Protože jsem nenaslouchal člověku, s nímž jsem hovořil, nic jsem se nedozvěděl, nenavázal jsem s ním kontakt a nemohl jsem mu pomoci.“ (Michel Quoist)

Šikana je rozsáhlý sociálně-patologický jev, který se vyskytuje ve všech oblastech a fázích života jednotlivce. Začíná v rodině mezi sourozenci, pokračuje ve školce a v dalších typech škol a školských zařízeních, v zájmových skupinách, v zaměstnání, v partnerských vztazích, v nemocnicích, mezi nájemníky domu a končí třeba týráním seniorů v rodině nebo v domovech důchodců. Šikanování se tak může týkat kohokoliv z nás a může nás provázet po celý život.

Pokud mluvíme o šikaně, je pravdou, že většině z nás se vybaví šikana v podobě školní šikany mezi žáky či studenty. V posledních letech se ale stále více hovoří o agresi, která je zaměřena na učitele a vychovatele. A tato agrese se stále stupňuje. Objevují se případy verbálního i fyzického napadání. Nejedna učitelka či učitel se od žáků dočkali pojmenování různými hanlivými výrazy, urážek, zesměšňování, ale i výhrůžek. Žáci odmítají plnit úkoly a bojkotují počínání učitele. Jedná se o druh šikany, kdy obětí agresora není spolužák, ale přímo pedagog – autorita.

Problematika šikany učitelů ze strany žáků je stále ještě poměrně neprobádanou oblastí i přes to, že je jí v poslední době věnována velká mediální pozornost. Je nutné si ale uvědomit, že tento jev není nově vzniklým problémem. S fenoménem šikany učitelů ze strany jednoho či více žáků se bylo možné setkat i v minulosti. V poslední době se ale rozsah této šikany neustále zvyšuje, neboť v chování mladé generace je cítit uvolnění morálky a respekt z autority učitele a školy jako vzdělávací instituce již takřka vymizel.

Hlavní **cílem bakalářské práce** je zmapovat rozsah šikany učitelů ze strany žáků na 2. stupni základních škol. Je jisté, že problém šikany učitelů se netýká pouze základních škol, přesto jsem se rozhodla svou pozornost zaměřit právě na školy základní. Důvody tohoto rozhodnutí jsou následující:

- Základní škola je součástí povinné školní docházky a má významnou roli nejen v samotném vzdělávání žáků, ale i ve výchově. Základní školy tak mají velmi specifickou pozici ve vzdělávacím systému.
- Základní školy mají na rozdíl od jiných školských zařízení jiné pravomoci a jsou nuceny proti případným agresorům uplatňovat odlišné sankce. Konkrétně se jedná o skutečnost, že základní školy, na rozdíl od škol středních, nemohou žáka ze studia vyloučit.

Svou práci jsem rozdělila do **tří základních částí**:

V **teoretické části** se budu věnovat problematice agrese, agresivity a s tím související šikany. Zaměřím se hlavně na šikany ve školním prostředí a pokusím se popsat hlavní specifika šikany učitelů ze strany žáků. Tento popis využiji k **formulování základních teoretických východisek** potřebných pro **výzkumnou část** mé práce.

V **praktické (výzkumné) části** se pokusím zmapovat výskyt šikany učitelů na 2. stupni základních škol a pokusím se objasnit možné příčiny a také důsledky současného znepokojivého stavu v problematice šikany učitelů na základních školách. K získání potřebných dat pro svůj výzkum využiji **kvantitativní metodu dotazníku**.

V **závěrečné části** se pokusím objasnit možné příčiny a také důsledky současného znepokojivého stavu v problematice šikany učitelů na základních školách a pokusím se navrhnout doporučení pro praxi. Při tomto návrhu budu čerpat ze získaných teoretických i praktických poznatků.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 AGRESIVITA A AGRESE

Agrese je způsob chování, které vědomě a se záměrem ubližuje, násilně omezuje svobodu a poškozuje jiné osoby nebo věci. Je to konkrétní násilná aktivita jedince vycházející z **agresivity**. Na rozdíl od agrese je agresivita chápána jako trvalý osobnostní rys s tendencí prosazovat vlastní osobnost a vlastní zájmy bez ohledu na okolí. Agresivní jednání je jednou z alternativ lidského chování, které je běžné do té doby, než intenzita agrese překročí hranice stanovené sociálními normami nebo pokud je nepřiměřená dané situaci a vyvolanému podnětu (Vágnerová, 2004).

Pojmy agresivita a agrese jsou v našem jazyce velmi často zaměňovány. V odborném jazyce však každý z nich znamená něco jiného.

„Agresivita (z lat. Aggressivus) – útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresii. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem“ (Martínek, 2009, str. 9).

Z uvedené citace je zřejmé, že agresivita je do jisté míry charakteristický znak osobnosti jedince. Agresivita je zde v podstatě chápána jako dispozice k agresivnímu chování a každý jedinec je vybaven její určitou mírou, jinak by neměl ve společnosti šanci na přežití.

Člověk s vysokou mírou agresivity je náchylný v různých situacích jednat agresivně a se svou agresivitou jen velmi těžce bojuje. Agresivita ovládá jeho život a hlavně působí vážné komplikace v mezilidské komunikaci, neboť agresivní jedinec zpravidla reaguje impulzivně i na podněty, které by jiný člověk přešel bez povšimnutí. Lidé s vysokou mírou impulzivity mají zpravidla větší sklony k urážlivosti, vztahovačnosti a komunikace je tak s nimi velmi obtížná. Okolí se od nich zpravidla odtahuje, protože je považuje za nebezpečné a neschopné rozumné domluvy.

Člověk s nízkou mírou agresivity je naopak většinou ve vypjatých situacích schopen kompromisu a dohody. Okolí je považuje za komunikativní a společenské.

Vnější okolnosti nás často nutí k tomu, abychom agresivitu použili ve svém chování, ať už v osobním, nebo i profesním životě. Pokud je tato agresivita přijatelná, může sloužit k posílení autority a sebevědomí a může tak mít ve své podstatě pozitivní vliv (Martínek, 2009).

„Agrese (z lat. *Aggressio*) – výpad, útok – jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit“ (Martínek, 2009, str. 9).

Agrese je tedy v podstatě projev agresivity v chování jedince. Kromě fyzické agrese může jít o psychická či emocionální zranění, jako je např. zastrašování, zostuzení či vyhrožování. Agrese tak zahrnuje velmi široké spektrum projevů.

Je ovšem důležité poznamenat, že na jedné straně může být za agresi považováno násilné narušení práv jiného člověka, ale na druhé straně může být agresí také třeba **asertivní chování**, kdy člověk dokáže trvat na svých názorech a prosazovat svá práva v rámci platných zákonů. V tomto případě lze hovořit o určité pozitivní funkci agrese.

Důležitou otázkou zůstává, co je pravděpodobnou příčinou zvýšené agresivity u jedince? Na prvním místě jsou to zcela jistě **genetické faktory**. Některé prameny uvádějí, že sklony k vysoké agresivitě jsou až ze 60 % dědičné.

Významnou měrou se podílí také **výchova**. Zvýšenou agresivitu lze očekávat například u dítěte, kterému je od raného věku dáváno najevo, že jeho **agresivita slouží k dosažení vytyčeného cíle**. Problém nastává také v situacích, kdy rodiče nepovažují agresivní chování svého dítěte za problém a nejsou schopni přijmout jakoukoliv výtku vůči jejich výchově, neboť mají pocit, že vše dělají správně a pro blaho svého potomka.

Vysoká agresivita se projevuje také u dětí s **neuspokojenou bazální jistotou**, neboť pro optimální vývoj zdravé psychické osobnosti dítěte je nejdůležitější pevná vazba mezi ním a matkou. Pokud je tato vazba z jakýchkoliv důvodů narušena, jsou tyto děti v prostředí nejisté, často reagují agresivně bez vážnějšího důvodu, snaží se na sebe za každou cenu upozornit, mají velké problémy se soustředěním a hyperaktivitou. Lze předpokládat, že porušení základní vazby mezi matkou a dítětem je jednou ze základních poruch chování, které se může projevit ve formě opozičního vzdoru, lhaním, inklinací k návykovým látkám, únikem do part, problémovou komunikací a problémovým soužitím s ostatními vrstevníky a také neschopností dodržovat pravidla chování daná společností (Martínek, 2009).

Zvýšená agresivita může být zapříčiněna také **vrozeným organickým poškozením mozku** či poškozením mozku **následkem úrazu**.

1.1 Projevy agrese

Agrese je projevem vrcholící emoce hněvu a zlosti. Psychologové zpravidla rozlišují dva základní způsoby chování jedince v těchto emocionálně vypjatých situacích. Jeden z těchto projevů je vždy dobře vidět a slyšet. Jedná se o tzv. **explozivní** projev zlosti, v krajním případě až o otevřenou agresi.

Druhý typ reakce je opačného charakteru. Navenek sice není vidět, neboť je překryt ledovým klidem a skryt za zdánlivou maskou netečnosti. V nitru daného jedince je však velký neklid. V nestřeženém okamžiku ale i toto napětí vybuchne. V těchto případech mluvíme o tzv. **implozivním** projevu zlosti.

1.1.1 Explozivní projevy agrese

Vystupují navenek ve dvou různých formách. Jednou jsou nadávky a zlostná slova všeho druhu v podobě hrozeb a výhrůžek. Někdy jsou taková slova spojena s činem, tj. udeřením, píchnutím, kopnutím, v krajním případě bodnutím či střelbou.

U verbální (slovní) agrese jsou někteří lidé tak zachváćeni hněvem, že nedovedou být chvíli bez nadávání, křičení, spílání a urážení. Tyto projevy jsou často určeny právě těm, kterým by měli projevit největší přízeň. Dítě, na které matka neustále křičí a nadává mu, ji už ani neslyší. Matka je „posedlá“ zlostí a křičení a nadávání se tak stává pro ni i pro dítě určitou přirozeností. Slova tak mohou být zbraní, kterou máme tzv. vždy po ruce (Křivohlavý, 2004).

1.1.2 Implozivní projevy agrese

Zlost a vztek se nemusí vždy projevit navenek, ale mohou se zaměřit dovnitř, do nitra člověka, neboť spousta lidí chápe výbuch hněvu jako společensky nepřijatelnou a nevhodnou formu chování. Snaží se proto udržet a „nevybuchnout“. Termínem imploze se zde rozumí vybuchnout směrem dovnitř, což se může projevit potlačením zlosti a vzteku, stažením se do sebe a nebo neustálým „přehrabováním se“ v negativních zážitcích.

Implozivní (pasivně-agresivní) chování se pozná i na vnějším chování, např. podle toho, že se daný člověk začne stranit lidí, že se aktivně neúčastní rozhovorů, že se jeví stále unavenějším. Výrazný je i vliv nevyjádření zlosti na psychický a citový život. Projevuje se např. zahořklostí k druhým lidem a nepřátelstvím (hostilitou). Domněnka, že se tíživá věc vyřeší

tím, že si ji necháme pro sebe, nebudeme na ni reagovat a že ji v sobě potlačíme, je falešná. Imploze není konečným stadiem. Přejde chvíle, kdy se imploze změní v explozi. Pak mohou následovat reakce typu, že velmi klidný člověk, který je propuštěn ze zaměstnání, zabije svého nadřízeného, či žák ubodá nebo zastřelí v hněvu učitele nebo matka zabije své dítě (Křivohlavý, 2004).

1.2 Druhy a formy agrese

Panuje představa, že agrese je jev, kdy jeden jedinec zaútočí na druhého. Ve většině případů tomu tak skutečně je, ale tento projev není pravidlem. Často si jedinec vybije svou agresi na **neživém předmětu**, kdy se tak tento neživý předmět stává prostředkem uvolnění agresora nebo kdy agresor tímto způsobem prezentuje navenek svou fyzickou sílu. Mnohdy jedinec vybije svůj vztek na **zvířeti**.

Podporování či nezamezení agrese vybité na zvířeti může mít v konečném důsledku ještě další dopad. Pokud je agresorem dítě a pokud pozná, že se zvíře nedokáže bránit, začne ho považovat za slabého jedince. Toto chování si však může přenést do širšího sociálního prostředí – „pokud je ve třídě někdo slabší, než jsem já, můžu si k němu více dovolit, on se totiž nedokáže bránit“. V podstatě jsme na prahu rodícího se **šikanujícího chování** (Martínek, 2009).

Častým jevem je také obrácení agrese jedince proti sobě samému. V tomto případě hovoříme o **autoagresi**, kdy za její nejtěžší stupeň lze považovat sebevraždu.

Existují různá dělení agresí a každé má své zastánce i odpůrce. Dle Martínka (2009) a Čermáka (1999) se jeví jako nejvhodnější a nejsrozumitelnější kategorizace vycházející z kombinace přímé a nepřímé agrese, verbální a fyzické agrese a aktivity a pasivity při agresi.

1.2.1 Dělení agresí

„Jedinec může být napadnut přímo fyzicky – tzn. kopnutí, pohlavek apod., projevem nepřímé fyzické agrese je ničení majetku oběti. Přímá verbální agrese se projevuje zesměšňováním, nadávkami, osočováním. Za nepřímou verbální agresi považujeme pomluvy, nevhodné poznámky či žerty. Do této kategorie lze zařadit i „symbolickou agresi“ – zesměšňující básně, kresby apod. Co se týče aktivity a pasivity, zde je rozdíl naprosto patrný.

Jedinec se na agresi podílí buď aktivně, nebo se, v případě pasivity, stává pouze přihlížejícím“ (Martínek, 2009, str. 29).

Na základě kombinace těchto tří faktorů můžeme dle Martíčka (2009) hovořit o **osmi druzích agrese**:

Fyzická aktivní přímá agrese

Znamená bití oběti, fyzické ponižování, nucení k ponižujícím úkonům, využívání převahy fyzické síly nad obětí. Ve školním prostředí se s touto agresí setkáváme ve formě záměrného fyzického ubližování – **šikany**. Šikanu lze tak považovat za jeden z druhů agresivního chování.

Fyzická aktivní nepřímá agrese

Jedná se o najmutí jiného člověka k ublížení oběti. Původní agresor pouze přihlíží tomu, jak je oběti ubližováno, většinou vymýšlí způsoby, jak to udělat, sám se však na ubližování a samotné agresi nepodílí.

Fyzická pasivní přímá agrese

Fyzické bránění někomu v dosahování jeho cílů. Ve školním prostředí se jedná o poměrně častou agresi projevující se ničením pomůcek, které jsou nutné pro úspěch v některém z předmětů.

Fyzická pasivní nepřímá agrese

Opět se s ní můžeme setkat ve škole. Jedná se o odmítnutí splnění některých požadavků, např. uvolnění místa v lavici, uvolnění tělocvičny pro jinou třídu, odmítnutí pomoci postiženému spolužákovi.

Verbální aktivní přímá agrese

Ve školním prostředí jedna z nejčastějších agresí. Mezi projevy této agrese patří obzvláště nadávky, urážky, znevažování a slovní ponižování. Tato agrese bohužel často není považována za něco nenormálního, naopak, v mnohých případech se člověk zásobený širokou paletou různých nadávek a vulgárních výrazů stává hvězdou třídy. Bohužel i někteří vyučující v současné době vzdávají „boj“ s tímto typem agrese se slovy: „Vždyť dnes je normální, že si děti nadávají.“ Jestliže ale pedagog přijme nadávky u dětí jako něco „normálního“, normálními se stanou.

Verbální aktivní nepřímá agrese

Jde o rozšiřování pomluv, které ubližují druhému. O tomto typu agrese lze hovořit, pokud se ve třídním kolektivu objeví **první stádium šikanujícího chování** – tzv. **ostrakismus**. Jedná se o mírné, většinou psychické ubližování ve formě pomlouvání chování, oblečení, účesu apod. Do této kategorie patří i posměch.

Verbální pasivní přímá agrese

Naprostá ignorace druhého člověka, odmítání odpovědět na pozdrav, na jakoukoliv otázku. „Napadený“ jedinec se stává pro agresora „neexistujícím“. Tato agrese rovněž velmi úzce souvisí s ostrakizací.

Verbální pasivní nepřímá agrese

Projevuje se nezastáním se někoho, kdo je nespravedlivě kritizován či trestán. Ve školním prostředí opět poměrně častá agrese, kde jsou někteří jedinci označeni za tzv. „černé ovce“, na které se vždy vše svede, neboť se zpravidla jedná o problémovější žáky, kteří mají určité potíže s chováním.

2 ŠIKANA

Šikana je mimořádně nebezpečná forma násilí a pokud se tato forma násilí objeví ve školním prostředí, ohrožuje základní výchovné a vzdělávací cíle školy, efektivní výuku a hlavně narušuje harmonický rozvoj osobnosti žáka. Na rozdíl od jiných druhů násilí je šikana zákeřná, neboť často zůstává dlouho skryta a tak i při relativně malé intenzitě šikany může u jejích obětí docházet k psychickým traumatům s dlouhodobými následky. Dochází také k postupné deformaci vztahů v šikanou zasaženém kolektivu.

Vzrůstající agresivita dětí a mládeže je bohužel jedním z typických jevů naší moderní společnosti. Není to však žádný trend, pouze negativní důsledek modernizace společnosti. Přitom velký vliv na vzrůstající násilí mezi nejmladšími má právě rozvoj digitálních technologií, uspěchanost doby a celkově obecné uvolnění mravů ve všech oblastech dnešní společnosti. Často je pak „patologické“ chování ve formě agrese, šikany, krádeží, lhaní a záškoláctví pouze formou obrany a projevem neschopnosti řešit náročné životní situace.

2.1 Definice šikany

Šikana (anglicky bullying) je nebezpečný sociálně patologický jev, ke kterému dochází ve všech věkových i sociálních skupinách. Setkat se s ní můžeme v jakémkoliv typu škol a školských zařízeních, v armádě, sportovním klubu, ve vězení, ale i v rodině či v zaměstnání. Šikanou označujeme fyzické i psychické omezování či týrání jedince v kolektivu, při němž je zejména omezována osobní svoboda, svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest a mnohdy je obětí ubližováno na zdraví či majetku.

Existuje řada definic. Definovat šikanování je ale velmi obtížné, neboť není vždy snadné určit, kde šikanování začíná a kde končí. Navíc jsou definice v literatuře velmi ovlivněny subjektivním přístupem jednotlivých autorů k problematice šikany.

Podle Koláře (2005), který je naším předním odborníkem na šikanu, je podstatou šikany situace, kdy jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.

„Šikana ve školách existovala vždy a mnozí ji považují za přirozenou součást života. Ale fakt, že šikanování už vedlo k mnoha sebevraždám, násilným útokům a vraždám, by měla naše společnost brát jako výstražný signál. Šikana je příznak dysfunkčního školního systému“ (Field, 2009, str. 24).

„Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě, nebo skupina dětí, říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Šikanování však obvykle neoznačuje občasnou rvačku, nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů“ (Říčan, 1995, str. 26).

„Pod pojmem šikana nebo šikanování mezi dětmi se rozumí široký okruh chování dítěte nebo skupiny dětí s cílem ohrožit, zastrašit nebo jinak ublížit jinému dítěti nebo skupině dětí. Šikana zahrnuje slovní ponižování, nadávání a neustálé kritizování, výsměch, hrubé žertování, vydírání, omezování osobní svobody, pohrdání, poškozování oděvu a osobních věcí, tělesné napadání“ (Pöthe, 1999, str. 140).

„Za projev šikany se považuje záměrné a nevyprovokované užití síly jedním dítětem nebo jejich skupinou s cílem opakovaně způsobit bolest nebo tíseň jinému dítěti“ (Koukolík, Drtilová, 1996, str. 210).

„Šikanování – fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Probíhá buď v dyádě, nebo ve skupině. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení“ (Průcha, Mareš, Walterová, 1998, str. 247).

Ministerstvo školství vymezilo problematiku šikany v Metodickém pokynu MŠMT č. j. 24 246/2008-6. Pokyn dává školám a jejím pracovníkům návod, jak šikaně předcházet a jak ji řešit. Pokyn však pokrývá pouze školní oblast a například neřeší eventuelní právní následky šikanování.

Metodický pokyn MŠMT definuje šikanu takto: **„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, popřípadě skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti**

a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví“ (MŠMT, 2008, str. 1 [online]).

2.1.1 Společné znaky šikany

Z uvedených definic je zřejmé, že pokud máme mluvit o šikaně, musí toto chování splňovat tyto základní podmínky:

Vždy jde o převahu síly nad obětí

Nemusí se vždy jednat pouze o **sílu fyzickou**. Tak tomu sice většinou bývá, ale může se jednat i o převahu ve formě **síly psychické**, tzn., že psychicky odolnější jedinec trápí psychicky méně odolného jedince. Převaha síly samozřejmě funguje i v **množstevní podobě**, což znamená, že větší množství dětí trápí menší množství dětí. Častá je také **převaha mentální síly**, kdy intelektově zdatnější jedinec trápí intelektově méně zdatného jedince. Z uvedeného je zřejmé, že agresor i oběť jsou v rovnocenném společenském vztahu. Občas ale může dojít k výjimkám, kdy se jedná o **převahu mocenské síly**. Tento stav nastává v okamžiku, kdy např. žáci osmého nebo devátého ročníku ubližují žákům šestého nebo sedmého ročníku. O zneužití moci jde i v případě, kdy např. učitel záměrně ubližuje žákovi.

Oběť vnímá útok jako nepříjemný

Ať už se jedná o fyzický nebo psychický nátlak agresora na vytypovanou oběť, je tento útok obětí vnímán vždy jako nepříjemný a poškozuje ji.

Útok je zpravidla dlouhodobý

Šikana je většinou dlouhodobé postupně se rozvíjející negativní chování vůči vytypované oběti. Za šikanu lze považovat i jednorázový, krátkodobý akt. Musí však splňovat obě výše uvedené podmínky.

2.1.2 Projevy šikany

Rozlišujeme šikanu fyzickou a šikanu psychickou. Za **fyzickou šikanu** lze považovat např. dlouhodobé páchané násilí na jednom jedinci jako je kopání, bití pěstmi, fackování, škrcezení, svazování, ohrožování či řezání nožem a dalšími předměty atd.

Psychická šikana může mít rovněž mnoho rozličných podob. Dle Koláře (2005) se zpravidla jedná o slovní urážky, vymyšlení a šíření pomluv, dlouhodobé přehlížení, posmívání, posílání nemravných či urážlivých dopisů, kradení věcí (učebnic, svačín, peněz), nucení k proklamování něčeho, s čím oběť nesouhlasí (např. verbální uctívání agresora), schovávání věcí na nedostupná místa (např. vysoké místo či toalety druhého pohlaví), nucení k trestným činům pod pohrůzkou trestu ze strany agresora a mnohé další.

Jako samostatná podskupina psychické šikany bývá označována tzv. **kyberšikana**. „**Termínem kyberšikana (cyberbullying) označujeme nebezpečné komunikační jevy realizované prostřednictvím informačních a komunikačních technologií** (např. pomocí mobilních telefonů nebo služeb v rámci internetu), **jež mají za následek ublížení nebo jiné poškození oběti**. Toto ublížení či poškození může být jak záměrem útočníka, tak důsledkem např. nevhodného vtipu, nedorozumění mezi obětí a útočníkem, nedomyšlením důsledků jednání ze strany útočníka atd. Oběť je poškozována opakovaně, ať už původním útočníkem či osobami, které se do kyberšikany zapojují později“ (Krejčí, 2010, str. 3, [online]).

Kyberšikana se projevuje především ponižováním, nadáváním, urážením, zastrašováním, vyhrožováním, vydíráním, obtěžováním a pronásledováním, což jsou typické projevy psychické šikany. Útoky se však odehrávají ve virtuálním prostředí, které díky svým specifickým možnostem posouvá důsledky takového jednání mnohem dál. Útoky mohou být intenzivnější, dlouhodobější. Uživatelé internetu mohou z utrpení oběti dokonce udělat masovou zábavu. Trauma způsobené oběti může z tohoto pohledu být nepředstavitelné. Je již známa řada kauz, kdy oběti tento extrémní tlak dohnal až k psychickému zhroucení, jež v některých případech dokonce skončilo sebevraždou.

2.2 Příčiny vzniku šikany

Přestože by současná škola měla směřovat k demokratickým principům ve výchově a vést žáky ke komunikaci a respektu, objevuje se u dětí a mládeže stále častěji jeden z nejvýraznějších sociálně-patologických jevů a tím je šikanující chování.

Jednoznačně lze příčiny nárůstu agresivního chování a tedy i šikany spatřovat v rychle se měnících životních podmínkách. Šikana je problém, se kterým se můžeme setkat kdykoliv a kdekoliv.

Příčiny šikany tkví v touze po moci, po výhodách a ve snaze ovládat druhé. Motivem k šikaně může být také krutost (potěšení z utrpení druhého), zvědavost (týrání jako experiment), zvrhlé testování vlastních hranic, nuda a v neposlední řadě také touha po stále silnějších vzrušujících zážitcích. Šikanování je tak zřejmým projevem sociální patologie.

Aby mohla šikana vzniknout, musíme mít **agresora, oběť** a **prostředí**, ve kterém v ní může docházet. Tato velmi závažná společensky nebezpečná forma chování poškozuje oběť jak fyzicky, tak psychicky. V jejích posledních stádiích může dojít až k úplnému psychickému zlomení oběti s následkem např. sebevraždy, celoživotní fobie z lidí atd., proto ji nesmíme přehlížet, zlehčovat, ani čekat „až to přestane anebo až se to samo vyřeší“ (Kolář, 2005).

2.2.1 Typologie agresorů

Abychom zjistili, co vede člověka k tomu, aby agresivně napadal druhého, musíme se ptát po příčinách a motivacích k takovému jednání. Odborníci se při řešení šikany a práci s jejími aktéry shodují na tom, že agresori velmi často trpí citovou vyprahlostí. Podoba jejich výchovy je často přepjatě úzkostlivá, přísná, s absencí láskyplného vztahu. Agresori také poměrně často bývají doma sami bití, či se mezi rodiči odehrává domácí násilí, takže jim agresivní způsob řešení problémů připadá normální. Potřebu pozornosti, která se jim doma nedostává, si kompenzují právě skrze agresivní chování.

Michal Kolář (2005) ve své praxi zaznamenal výskyt **tří typů agresorů – iniciátorů šikanování:**

První typ

Hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem a kázeňskými problémy. U tohoto agresora je narušen vztah k autoritě, mnohdy je zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Své oběti šikanuje zpravidla masivně, tvrdě a nelítostně. Vyžaduje absolutní poslušnost a šikanování cíleně používá k zastrahování ostatních.

Druhý typ

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Své oběti šikanuje cíleně a rafinovaně, děje se tak zpravidla ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Třetí typ

„Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Oběti šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Je u něj patrná snaha zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky.

2.2.2 Typologie obětí

Za oběť jsou většinou označovány děti, které jsou dlouhodobě vystaveny agresivním útokům ostatních. Bývají terčem posměchu, zesměšňování a znevažování. Obětí šikany se může stát kdokoliv, jak děti zaostalé, méně inteligentní, tak i děti inteligentní, citlivé nebo děti s nějakým handicapem, ať už fyzickým nebo psychickým. V poslední době je stále častějším důvodem šikany i příslušnost k nižší sociální vrstvě.

Dle Koláře (2005) se obětí může stát v podstatě kdokoliv. Přesto na školách existují „typické“ oběti, které jsou opakovaně týrané. V žádném případě to nejsou defektní jedinci. Jsou to pouze „nejslabší ze slabých“.

2.2.3 Místa šikany

Jedná se o místa, kde se ve školách šikana vyskytuje nejčastěji. Je zřejmé, že v rámci školy se šikana může vyskytovat prakticky kdekoli, tzn. na toaletách, v šatnách, v tělocvičně, v jídelně, ale na prvním místě je jednoznačně třída, neboť zde žáci tráví nejvíce času.

2.3 Stádia šikanování

Šikana ve škole zdaleka není novinkou. Podmínky pro vznik šikany ovlivňuje školní klima, které vytvářejí lidé svým chováním a jednáním vůči druhým osobám a také vůči prostředí, ve kterém se pohybují. V posledních letech dochází k nárůstu počtu případů šikany, stejně tak jako k nárůstu brutality a rafinovanosti spojené se šikanou. Alarmující je skutečnost, že klesá věk aktérů šikanování. Nově se také objevuje fenomén „šikanování učitele“.

Aby léčba šikany mohla být úspěšná, je třeba znát postupný vznik a vývoj jednotlivých fází šikany. Aplikace nevhodných metod pro konkrétní fázi může vést ke zhoršení situace a prohloubení šikany.

Kolář (2005) popisuje těchto **pět stádií šikany**:

První stadium: zrod ostrakismu

Mezi pedagogy i rodiči je velmi rozšířená představa, že ke zrodu šikanování jsou zapotřebí zcela výjimečné podmínky, jako je například přítomnost patologického sadisty a absence kázně. Proto se výskyt šikany mylně považuje za ojedinělý. Šikanování se ale může objevit téměř v každé skupině, neboť podmínky pro vznik mohou být zcela běžné a nenápadné.

Kde se tedy šikanování ve zdánlivě zdravých kolektivech bere? Při tradičním způsobu výchovy, která cíleně nepracuje se vztahy mezi žáky, všichni jednotlivci, kteří se dostanou na chvost skupiny, zakoušejí prvky šikanování, tzv. ostrakismus. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíbený a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod.

Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stadium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Ostrakismus může přerůst do dalšího stadia. Nejčastěji se tak děje ze dvou hlavních příčin, které se nezdá vzájemně podmiňují:

1. V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako ventil. Spolužáci si na nich odreagovávají své nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Tehdy se manipulace přitvrzuje a objevuje se první fyzická agrese.
2. V jedné třídě se sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své „přirozenosti“ od samého počátku používají násilí pro uspokojování svých potřeb.

Jestliže je imunita skupiny vůči šikaně nějakým způsobem oslabena, jsou pokusy o šikanování trpěny a je téměř jisté, že násilí v nějaké podobě zakoření.

Třetí stadium: klíčový moment – vytvoření jádra

Jestliže se nepostaví pevná hráz přitvrzeným manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresí jednotlivců, často se utvoří skupinka agresorů – „úderné jádro“. V tomto klíčovém momentu se rozhoduje, zda se počáteční stadium přehoupne do stadia pokročilého.

Čtvrté stadium: většina přijímá normy agresorů

V případě, že není ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost jádra agresorů může bez odporu pokračovat. Normy agresorů jsou většinou přijaty a stanou se nepsaným zákonem. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení.

Páté stadium: totalita neboli dokonalá šikana

V tomto stadiu jsou normy agresorů přijaty nebo respektovány všemi, popřípadě téměř všemi členy skupiny, a dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stadia vykořisťování. Agresoři, kteří ztrácejí poslední zbytky zábrán a smysl pro realitu, jsou nutkáni k opakovanému násilí a ve skupině zcela vítězí zlo.

2.4 Následky šikanování

Každá forma šikanování bolestivě postihuje jedince, kterému je ubližováno. Je proto třeba ostře odmítnout názor, že šikanování je normálním projevem, který provází každý dětský kolektiv.

Následky fyzického šikanování jsou mnohdy zcela zřejmé a velmi často jsou takového charakteru, že je dítě není schopno skrýt, i když se o to třeba ze strachu snaží. Jsem přesvědčena o tom, že mnohem nebezpečnější jsou ale následky psychického šikanování. Tato forma šikanování může zůstat velmi dlouho skryta, neboť oběť se pokouší své utrpení skrýt i před nejbližšími osobami, ke kterým jinak cítí největší důvěru. Už sám fakt, že dítě má strach se svěřit se svým problémem, vypovídá o tom, co oběť šikanování ve svém nitru prožívá. V šikanovaných dětech může narůstat pocit, který se postupem času mění v trvalé přesvědčení, že okolní svět je nepřátelský a podřízenost a strach do něj zcela nezbytně patří. Dítě věří tomu, že se v tomto zlém světě nevyplácí čestné a laskavé chování a nikoho nezajímají osobní starosti jiných.

Je tedy zřejmé, že šikanování (zejména dlouhodobé a v pokročilém stádiu) může trvale poškodit fyzické, ale hlavně psychické zdraví oběti. V krajním případě může dojít i k ohrožení života oběti.

Je tedy nutné, aby především pedagogická veřejnost před fenoménem vzrůstající agresivity dětí a mládeže přestala zavírat oči. Lze totiž předpokládat, že výskyt agresorů i obětí se bude i nadále zvyšovat. Přesto se dnes a denně setkáváme s názory ředitelů škol, že v jejich vzdělávacím zařízení se nic takového nemůže stát a pokud se šikanující chování u nich v nějaké formě objeví, jde „pouze“ o nevinnou hru. Agresoři tak zůstanou nepotrestáni a oběť si nese do dalšího života pocit nespravedlnosti a křivdy.

3 ŠIKANA UČITELŮ

Pokud mluvíme o šikaně, většině z nás se vybaví šikana v podobě školní šikany mezi žáky či studenty. A tak si pod pojmem šikana nejčastěji představíme ubohé dítě terorizované hrubiánskými spolužáky. Často však „nevyvedená“ dítě velmi nevybíravě šikanují učitele. Ti pak leckdy s pocuchanými nervy končí v péči psychiatrů. A tak se můžeme ptát: Proč a na čí straně je vina?

Musíme si přiznat, že doba se mění a hodnoty, které byly dříve samozřejmostí, jsou nyní pryč. Učitel si neustále musí získávat autoritu a co víc - musí někdy čelit i šikaně ze strany žáků a studentů. Snižování lidské důstojnosti, ponižování, ubližování – to je šikana.

3.1 Definice šikany učitelů

Řada odborných textů se zabývá šikanou a můžeme zde najít řadu definic šikany. Tyto definice ale nepostihují jednu významnou formu šikany a tou je šikana učitele ze strany žáka či žáků. A tak zde vyvstává otázka, proč tomu tak je? Co je důvodem, že tato forma šikany stojí na okraji zájmu odborníků, byť se v poslední době její výskyt zvyšuje?

Je jisté, že podoba šikany učitelů žáky se od šikany mezi žáky značně liší a to i přes to, že obě formy šikany mají společné nejen prostředí, ale i agresory. Odlišnosti plynou především z rolí, které učitel a žák v této formě šikany zastávají. Ve dvojici „učitel – žák“ by měl mít učitel z povahy své pozice respekt, úctu a také morální převahu.

A zde vidím hlavní důvod určitého opomíjení dané problematiky ze strany odborníků. Pokud totiž vyjdeme z obecné definice šikany, kde agresor je v rovnocenném vztahu k oběti, zdráhají se někteří odborníci agresí namířenou ze strany žáků na pedagogy nazvat „šikanou“. Přesto jsem ale přesvědčena, že se jedná o šikanu v pravém slova smyslu, neboť nadřazenost žáků je zde zcela evidentní. Třída, která se postaví učiteli, má obrovskou sílu, se kterou učitel nic neudělá, pokud s ním žáci nebudou chtít spolupracovat. A pokud se učitel postaví celá třída, je učitel v naprosté silové menšině a agresori mu tak jsou jednoznačně nadřazení.

Jak uvádí Lovasová (In Tůmová, 2009, [online]): **Šikana učitelů ze strany žáků je tedy jakékoliv žákovo chování, jehož záměrem je ublížit učiteli, ohrozit ho nebo zastrašovat. Typickým charakteristickým znakem je dlouhodobost tohoto chování, nicméně**

při extrémně agresivním činu se může jednat o šikanu, i pokud mu jiné agresivní chování nepředcházelo. „Dále platí, že agresor je obětí nadřazen a může s ní manipulovat. Ukázkou manipulace může být situace, kdy žák úmyslně vyprovokuje učitele (např. jej fyzicky napadne), aby jeho reakce na toto chování byla neslučitelná s pozicí pedagoga. Mnohdy žáci ze situace pořídí videozáznam, který následně zveřejní za účelem poškození pedagoga“ (Tůmová, 2009, str. 15 [online]).

3.1.1 Příčiny šikany učitelů

Příčiny agresivního chování žáků spatřuji především v tom, že **žáci se v dnešní škole poměrně často nudí** a v touze po zábavě velmi často vyhrocují chování ve třídě až do situace, která přeroste v šikanu spolužáka a mnohdy i šikanu samotného učitele. V tomto ohledu není vždy na vině pedagog a zvládnutí jeho pedagogické práce. Mnohdy je chyba v samotné realizaci vzdělávacího úkolu současné školy.

Dalším důležitou roli zde hraje také **vymezování se žáků vůči dospělým a vůči autoritám** obecně. Je ale důležité poukázat na to, že boj proti autoritám nepřejde do stádia šikany ve chvíli, kdy bude autorita učitele reálná a silná, což samozřejmě záleží na osobnosti pedagoga a jeho profesionálních schopnostech pracovat s třídním kolektivem.

„Pedagogova osobnost má ve vyučovací a výchovné práci rozhodující úlohu. Osobnost učitele je nejmocnější nástroj ovlivňování žáků. Je působivější než zvolené pedagogické metody, prostředky a techniky směřující záměrně k výchovným účinkům“ (Kohoutek a kol., 1996, s. 32).

Je důležité poukázat také na to, že někteří učitelé inklinují k tomu stát se obětí šikany, neboť mají sníženou odolnost a proto tzv. „slabí učitelé“ jsou k šikanování náchylnější. Zde se jedná o učitele, kteří se neumí bránit a jsou příliš hodní. Žáci pak snadno jejich slabost vycítí a zneužijí ji.

Významnou roli v celém problému hraje také **spolupráce rodičů se školou**. Rodiče mnohdy své dítě chrání až za hranice zdravého rozumu a slepě hájí svého potomka a nejsou schopni spravedlivého posouzení vzniklé situace. **Rodiče se tak často staví do opozice a učitele chápou jako nepřítel.** Tento postoj rodiny spolupráci při řešení problému významně znesnadňuje a je velmi nebezpečný hlavně z toho důvodu, že rodiče tímto svým postojem agresivní chování svých dětí vůči učiteli schvalují.

3.1.2 Podoby šikany učitelů

Šikana učitelů se ve své podstatě neliší od šikany, která bují mezi žáky. Také u této formy šikany existují jednotlivá stádia vývoje šikanování, která kopírují stádia šikany, která podrobně popsal Michal Kolář (viz. kapitola 2.3). Šikana učitelů začíná ignorováním a končí tzv. totální šikanou. Přitom nelze potvrdit, že se šikana učitelů vyskytuje i tam, kde se vyskytuje šikana mezi žáky. Já osobně jsem ale přesvědčena, že tam, kde se vyskytla jakákoliv forma šikany a došlo tak k poškození základních vztahů v kolektivu, je více než pravděpodobné, že může dojít i k dalším agresivním projevům, tj. k dalším formám šikany.

Šikanování učitelů může nabývat mnoha rozličných podob. **Na základních školách se jedná obzvláště o psychickou šikanu**, kdy žáci učiteli nadávají, zesměšňují ho, či systematicky narušují průběh vyučování. Přesto lze připustit, že se objevuje i fyzická podoba šikany. V poslední době navíc vystupuje do popředí fenomén v podobě zneužívání informačních a komunikačních technologií k šikanování učitelů, tj. **kyberšikana**. Na základě studia dostupné literatury lze uvést tyto možné příklady šikany učitelů:

Podoby fyzického šikanování:

- házení předmětů (mokrý houby na tabuli, odpadky atd.) po učiteli
- podrážení a podkopávání nohou
- shazování ze schodů
- znečišťování osobních předmětů učitele a výukových pomůcek
- krádeže, ničení a schovávání osobních předmětů učitele
- bití, kopání, fackování
- napadení se zbraní, někdy končící i vraždou

Podoby psychického šikanování:

- nadávky, urážky a vysmívání se
- slovní agrese a vulgární mluva
- šíření pomluv
- systematické narušování a bojkotování výuky, neplnění pokynů učitele
- lepení hanobících nápisů a obrázků na záda učitele

- vyhrožování fyzickým ublížením, zabitím
- vyhrožování zničením osobní věci (např. automobilu)
- neopodstatněné stížnosti (vč. anonymních) u vedení školy
- vyhrožování vlivem rodičů
- kyberšikana (např. natáčení učitele na mobilní telefon s následným umístováním natočených videí na internet)

3.1.3 Důsledky šikany učitelů

Vzhledem k tomu, že celá společnost trpí ztrátou úcty k autoritám, odráží se tato skutečnost i ve školním vztahu „učitel – žák“. Obecně dochází ke ztrátě autority učitelů a ruku v ruce s tím narůstá také míra brutality žáků vůči učitelům.

Důsledkem takto narušeného vztahu jsou **negativní dopady** nejen **na kvalitu výuky samotné**, ale samozřejmě má tato situace neblahý vliv také na celý **třídní kolektiv** a **vztahy mezi žáky**. Zpravidla dochází také k **narušení celkového pozitivního klimatu ve škole**, kde se tato forma šikany vyskytuje.

V neposlední řadě je ale důležité se zabývat tím, jaké má agresivní chování žáků **dopady na samotné učitele**. Ti zpravidla trpí psychickými problémy a ztrátou sebedůvěry. Poměrně často učitelé tuto vyhocenou situaci řeší odchodem na jinou školu nebo v některých případech pedagog zcela opustí profesi. Nežádka také pedagog končí s psychickými problémy v rukou psychiatra a bohužel nejsou ojedinělé ani případy, kdy spáchá sebevraždu.

Šikana učitele je tak velmi závažný problém, kterému je třeba se důsledně věnovat. Je třeba vytvořit plán prevence a nastítnit možné způsoby řešení konkrétních situací, které s sebou tato forma šikany přináší. Je nesmírně důležité nepodceňovat důsledky šikany. Pokud bychom před celým problémem zavírali oči, docházelo by k neustálému zhoršování situace, která se dotýká celé naší společnosti.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUMNÁ ČÁST

4.1 Výzkumný problém a cíl výzkumu

V teoretické části práce jsem se zabývala agresí a s tím související problematikou šikany. Tuto problematiku jsem popsala nejen v obecné rovině, ale zaměřila jsem se na konkrétní formu šikany na školách, a to na šikanu učitelů ze strany žáků.

Hlavním cílem bakalářské práce je zmapovat rozsah šikany učitelů ze strany žáků na 2. stupni základních škol. Pro svou práci jsem zvolila **deskriptivní** (popisný) **typ výzkumného problému** a hledala jsem odpovědi na tyto základní **výzkumné otázky**:

1. Vyskytuje se na 2. stupni základních škol šikana učitelů ze strany žáků?
2. Existuje specifická skupina učitelů (daná např. věkem či pohlavím učitele), která je šikanou nejvíce postižena?
3. Jaké jsou hlavní příčiny šikany učitelů?
4. Jaké jsou hlavní podoby šikany učitelů?
5. Jaké jsou hlavní důsledky šikany učitelů?
6. Jsou učitelé dostatečně profesně připraveni na odhalení, prevenci a případné zvládnutí šikany ve školách?
7. Jak mohou základní školy řešit problémy spojené se šikanou učitelů?

4.2 Metoda výzkumu

Ve svém výzkumu jsem pro získání potřebných údajů využila **kvantitativní metodu dotazníku**, neboť tato metoda umožňuje získat údaje od velkého počtu respondentů. Hlavní výhodou tohoto způsobu dotazování je anonymita respondentů, což umožňuje získat pravdivější údaje a upřímnější odpovědi.

Vzhledem k tomu, že jsem se rozhodla oslovit učitele většího počtu škol, vybrala jsem způsob distribuce dotazníku prostřednictvím internetu. Školy jsem vybírala pomocí internetového vyhledávače Seznam (<http://www.firmy.cz/Instituce-a-urady/Vzdelavaci-instituce/Zakladni-skoly>). Do svého výběru jsem zahrnula školy s malým, středním i velkým počtem žáků, školy nejen v malých obcích, ale i ve velkých městech. Dbala jsem na to, aby zastoupení vybraných škol bylo rovnoměrné a zmenšený vzorek, který jsem zvolila, plně odpovídal základnímu souboru tak, aby nevhodným výběrem respondentů nedošlo ke

zkreslení výzkumu. Jedinou podmínkou mého výběru byla skutečnost, že se jednalo o školu, kde se vyučovalo v 1. až 9. ročníku.

Vzhledem k tomu, že jediným kritériem při výběru respondentů byla skutečnost, že jsou učiteli 2. stupně základní školy, bylo velmi pravděpodobné, že se mého výzkumu zúčastní jak učitelé, kteří se již osobně setkali s agresivním chováním žáků, tak i ti, kteří se dosud s agresí ze strany žáků neseťkali. Tomu byla přizpůsobena i samotná konstrukce dotazníku – viz. **Příloha P I : Dotazník k problematice šikany učitelů ze strany žáků.**

V plné verzi dotazník obsahoval 37 otázek. Pokud ale dotazník vyplňoval učitel, který se s agresí ze strany žáků doposud osobně neseťkal, byl v případě záporné odpovědi u otázky č. 11 „*Setkal/a jste se Vy osobně s agresivním chováním vůči Vám ze strany žáků?*“ přesunut v dotazníku až na otázku č. 25. Ve své „zkrácené verzi“ tak měl dotazník pouze 24 otázek a zbývajících 13 otázek bylo určeno jen pro učitele, kteří se s agresí od žáků setkali a mohli tak vypovědět své osobní zkušenosti v této části dotazníku.

Úvodní část dotazníku byla společná pro všechny učitele, kteří se rozhodli dotazník vyplnit. V této části byly jednoduché otázky zjišťující základní faktografické údaje o respondentech. Závěrečná část dotazníku byla opět společná. Zde se učitelé vyjadřovali k teoretickým otázkám vztahujícím se k problematice šikany. Zde byly zvoleny otázky uzavřené, kde bylo možno zvolit pouze jednu odpověď a nebo otázky polouzavřené s doplněním více možností respektive s doplněním vlastní odpovědi v případě, že se tato odpověď nenacházela ve výčtu nabízených odpovědí.

4.3 Průběh výzkumu

Oslovila jsem ředitele vybraných škol, kde jsem jim v průvodním dopisu vysvětlila důvod svého výzkumu a požádala jsem je o předání dotazníku učitelům 2. stupně jejich škol. Dotazník byl součástí uvedeného průvodního dopisu v podobě odkazu, kde si oslovení učitelé mohli dotazník otevřít, vyplnit (např. v klidu domova) a následně odeslat. Tím byla zaručena 100 % anonymita oslovených.

Po několika dnech se projevila určitá nevýhoda tohoto způsobu distribuce dotazníku, neboť návratnost byla dle mého odhadu přibližně 20 %. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla oslovit učitele jednotlivých škol přímo, bez prostřednictví ředitele. Návratnost se výrazně zvýšila a dosáhla dle odhadu 50 až 60 %.

Mezičlánek v osobě ředitele nebo ředitelky školy se v tomto případě projevil jako poměrně nežádoucí filtr, kdy si ředitelé škol nepřáli zatěžovat své učitele nějakými výzkumy. Důkazem toho mi byla i osobní odpověď ředitelky jedné zlínské základní školy, kdy mi sdělila, že jsou dotazníky všeho druhu doslova zavaleni a nemají zájem se již zapojovat do dalších průzkumů.

I přes to, že se jednalo o poměrně rozsáhlý dotazník, který obsahoval ve své stěžejní části i řadu otevřených otázek, na které učitelé odpovídali dle svých zkušeností a pocitů, vrátilo se mi celkem 163 vyplněných dotazníků. Mohu říci, že jsem byla velmi mile překvapena motivací učitelů zodpovědně dotazník vyplnit, neboť jsem nemusela žádný vyřadit např. pro jeho neúplnost. Zpracovávala jsem tedy všech 163 dotazníků.

4.4 Výzkumný soubor

Vzhledem k tomu, že tématem práce je problematika šikany učitelů ze strany žáků na základních školách, zvolila jsem pro potřeby mého výzkumu pouze učitele vyučující na 2. stupni základních škol. Důvodem tohoto mého záměrného výběru byla skutečnost, že žáci 2. stupně základních škol jsou již ve věku, kdy jsou schopni reagovat vůči učiteli agresivně. Příčinou tohoto chování jsou hormonální změny, které ovlivňují psychiku pubescenta, a to hlavně zvýšenou emoční nestabilitou a zvýšenou úzkostností. V období puberty jsou děti ve svém chování zpravidla impulzivní, nepředvídatelné a silně vztahovačné.

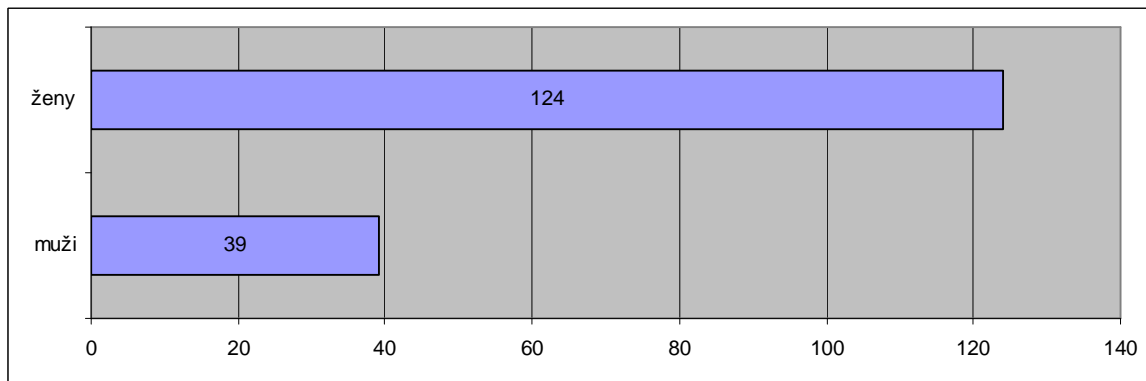
4.4.1 Úvodní část dotazníku společná pro všechny respondenty

Úvodní část dotazníku obsahovala základní faktografická data týkající se výzkumného souboru, který byl reprezentován celkem 163 učiteli (respondenty).

Pohlaví respondentů

Vysoká feminizace českého školství se projevuje nejsilněji na základních školách. Dle Českého statistického úřadu v učitelských sborech ZŠ působí v průměru 84 % žen, přičemž 1. stupeň je tvořen výhradně ženami učitelkami. Na 2. stupni působí v průměru 75,5 % žen.

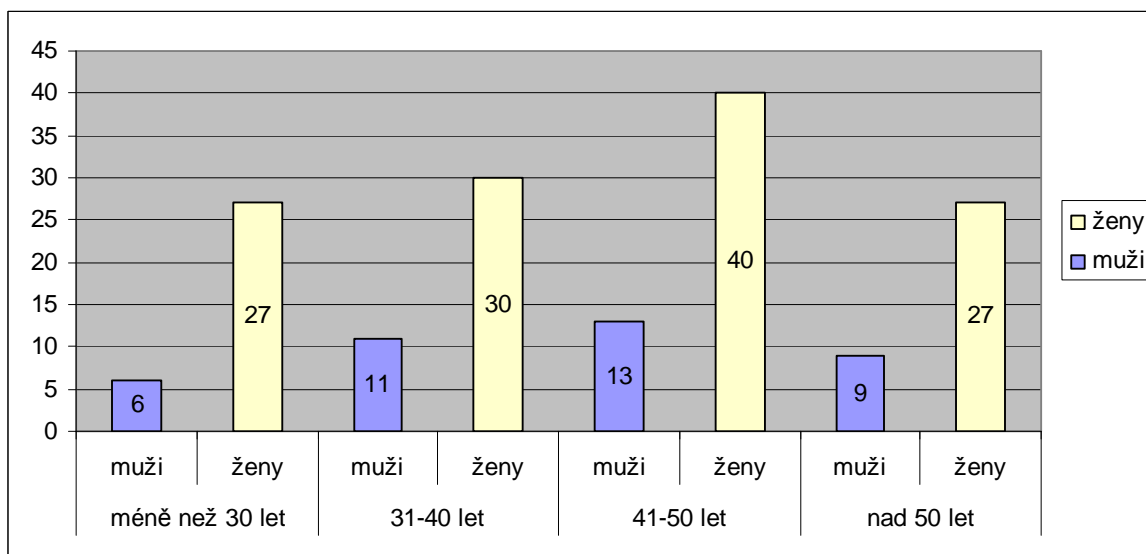
Celkový počet respondentů v mém výzkumu byl 163, z toho bylo 39 mužů a 124 žen, což je 76 %. Tento údaj svědčí o tom, že vzorek respondentů je dostatečně velký, takže odpovídá celorepublikové statistice. Výsledky získané výzkumem tak budou s největší pravděpodobností dostatečně validní.

Graf 1. Počet a pohlaví respondentů (Zdroj: vlastní zpracování)

Věk respondentů

Největší zastoupení z oslovených respondentů bylo ve věkové skupině 41 až 50 let. V této věkové kategorii byla jedna třetina respondentů. Procentuálně bylo nejvíce žen zastoupeno v nejmladší věkové skupině do 30 let a to 82 %, nejméně žen bylo ve věkové skupině 31 až 40 let (73 %), ve skupině 41 až 50 let bylo žen stejně jak ve skupině nad 50 let a to 75 %.

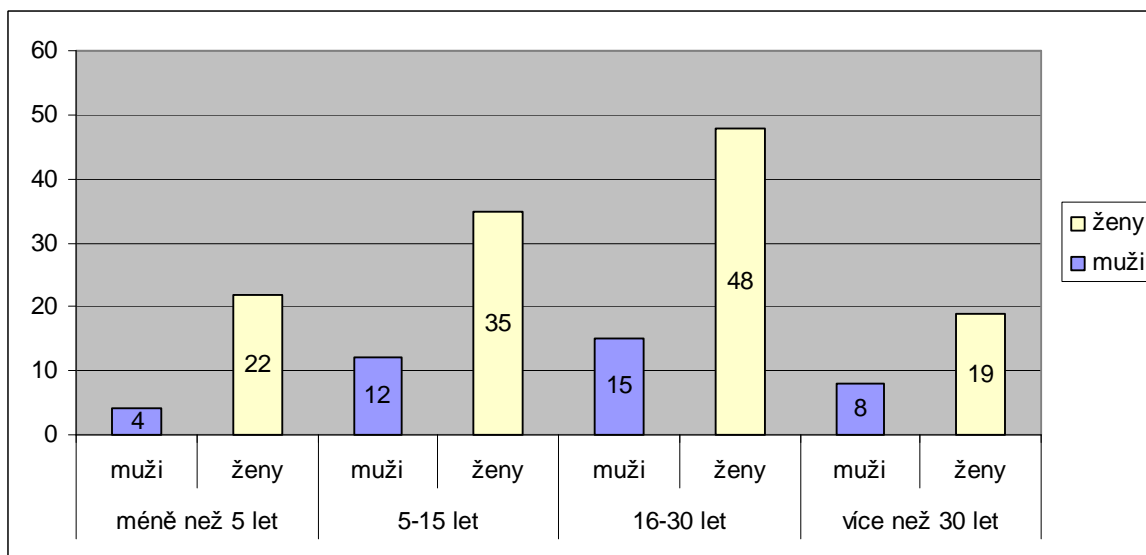

Graf 2. Věk respondentů (Zdroj: vlastní zpracování)

Jak dlouho vykonáváte učitelské povolání?

Údaje o délce učitelské praxe v podstatě kopírují údaje s předchozího grafu. Z toho je zřejmé, že respondenti se učitelskému povolání věnují po celou dobu své praxe nebo po její významnější část. U žádného z respondentů se nevyskytla disproporce mezi věkem a dél-

kou praxe, tzn. že v žádném ze zpracovaných dotazníků se ve vyšší věkové kategorii neobjevil učitel s krátkou délkou pedagogické praxe.

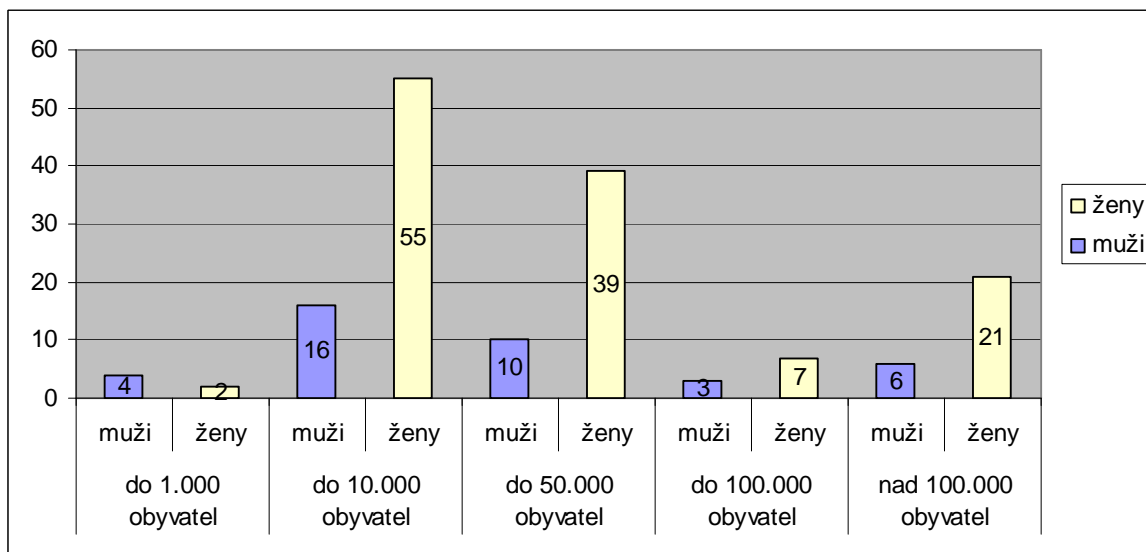

Graf 3. Délka učiteléské praxe respondentů (Zdroj: vlastní zpracování)

Škola, kde vyučujete, se nachází v obci/měste:

Snažila jsem se oslovit učitele škol tak, aby byly stejnoměrně zastoupeny jak školy ve velkých městech, tak i školy ve středních i malých městech. Podařilo se mi oslovit také učitele škol na venkově, což bylo vzhledem k podmínce, že respondenty mají být pouze učitelé 2. stupně poměrně obtížné, neboť na venkově se až na výjimky setkáváme s malotřídkami, kde se vyučuje pouze od 1. do 5. ročníku.

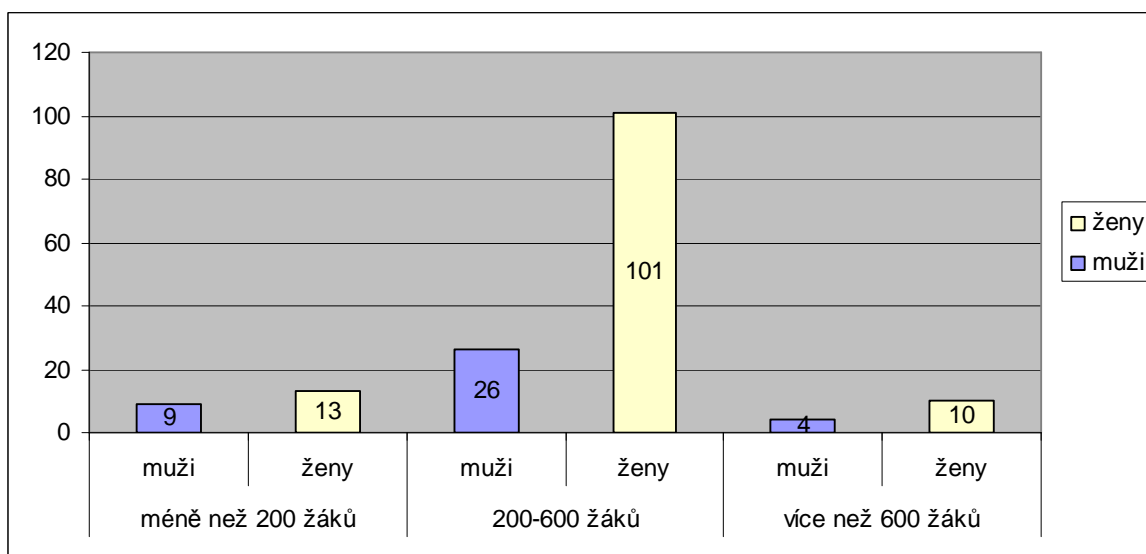
Z grafu je zřejmé, že největší zájem o výzkum byl mezi učiteli z malých měst (43 %), následovala okresní města (30 %). Ve velkých městech byl mezi učiteli o poznání menší zájem (23 %). Nejméně učitelů bylo z již uvedených důvodů zastoupeno na venkově (4 %). Zde se ale projevila disproporce mezi počty mužů a žen. Ve venkovských školách bylo mezi respondenty o 50 % více mužů jak žen.

Graf 4. Velikost obce/města, kde respondenti vyučují (Zdroj: vlastní zpracování)

Školu, kde vyučujete, navštěvuje:

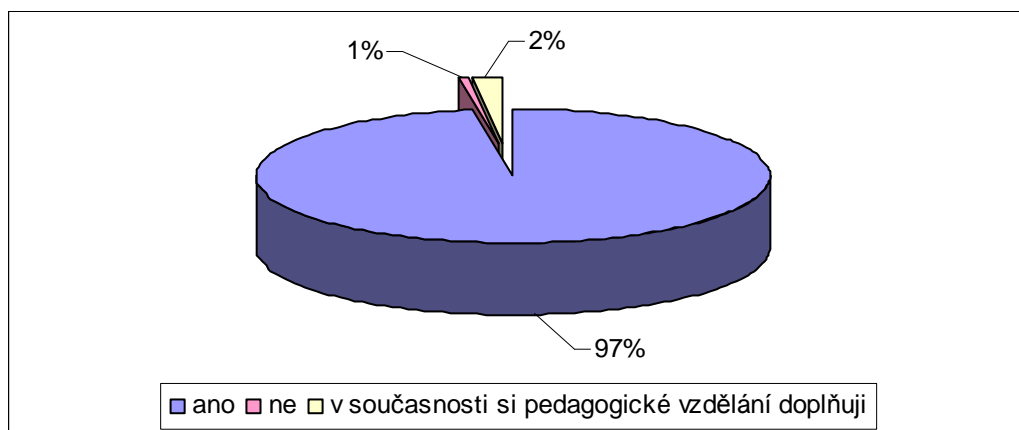
Ve svém dotazníku jsem rozdělila školy dle počtu žáků na 3 velikostní kategorie. Nejvíce respondentů bylo ze středně velkých škol (200 až 600 žáků) a to 78 %. Následovaly malé školy do 200 žáků (12 %) a nejméně respondentů (10 %) bylo z velkých škol (nad 600 žáků), což odpovídá zájmu respondentů z předcházející otázky, neboť ve velkých městech je také větší množství velkých základních škol. U malých škol se opět projevila disproporce v počtu mužů a žen. V malých školách bylo mezi respondenty 41 % mužů.

Graf 5. Velikost školy, kde respondenti vyučují (Zdroj: vlastní zpracování)

Máte pedagogické vzdělání?

Naprostá většina respondentů, kteří se zapojili do mého výzkumu, má pedagogické vzdělání (97 %). Pouhé 1 % respondentů uvedlo, že pedagogické vzdělání nemá a 2 % učitelů si v současnosti pedagogické vzdělání doplňují.

Graf 6. Pedagogické vzdělání respondentů (Zdroj: vlastní zpracování)

4.5 Vyhodnocení výzkumu

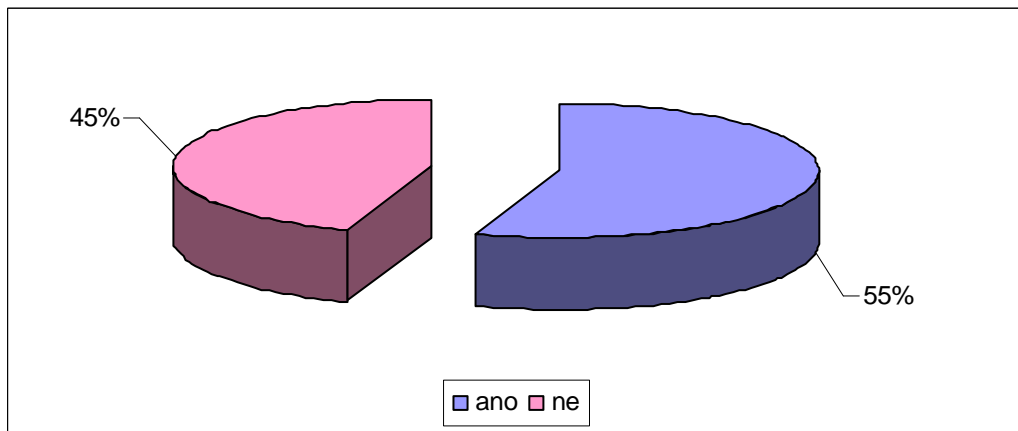
Vzhledem k tomu, že jsem měla dotazník vypracovaný v elektronické podobě, odpovědi, které se mi prostřednictvím internetu vracely, se přímo zapisovaly do tabulky. Uzavřené otázky tak bylo možno velmi jednoduše pomocí tabulkového procesoru zpracovat. Polouzavřené otázky již bylo nutné postupně sčítat a otevřené otázky bylo nutné nejprve kategorizovat a teprve následně vyhodnotit. I přes tuto určitou nevýhodu otevřených otázek je nesporná jejich hlavní výhoda spočívající v tom, že předem dané odpovědi respondenta neomezují a tyto otázky jsou tak zpravidla zdrojem nových anebo neznámých údajů, které bych jinak nemohla získat pomocí uzavřených otázek.

4.5.1 Hlavní část dotazníku společná pro všechny respondenty

Otázka č. 7: Byl/a jste v průběhu Vašeho studia vzdělán/a v problematice šikany?

V průběhu svého studia se s problematikou šikany setkalo 55 % respondentů, zbývajících 45 % uvedlo, že v problematice šikany nebyli vzděláni. Provedla jsem rozbor, zda vzdělání v oblasti šikany je nějakým způsobem spojeno s věkem respondentů. K mému překvapení

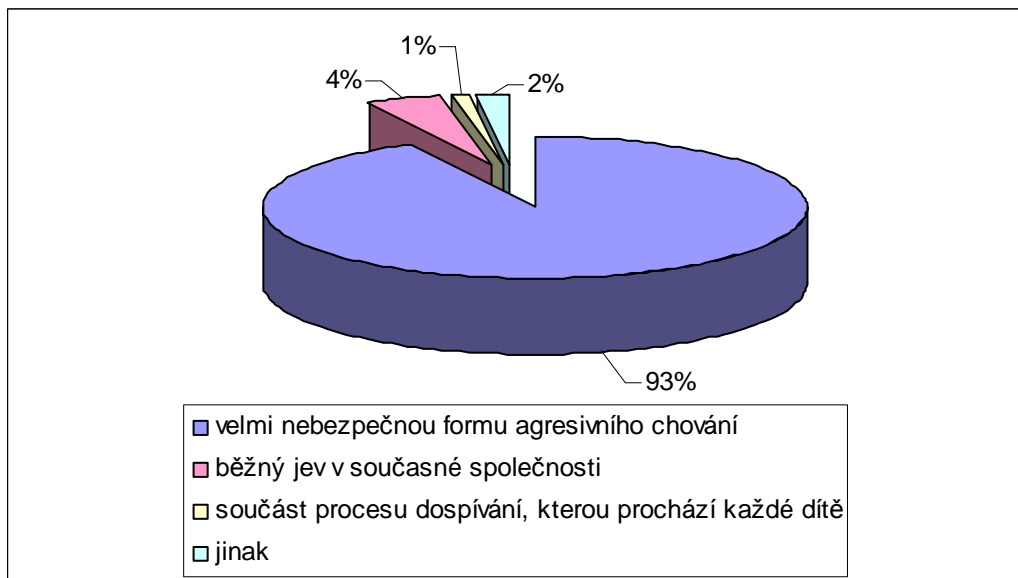
byli v každé věkové kategorii učitelé se znalostmi v problematice šikany zastoupeni stejně. Přiznám se, že jsem větší četnost očekávala u mladších ročníků, ale nebylo tomu tak.

Graf 7. Vzdělání učitelů v problematice šikany (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 8: Považujete šikanování za:

V této otázce jsem dala učitelům na výběr ze 3 možností, přičemž jsem jim umožnila se v případě, že by jim nabízené možnosti nevyhovovaly, vyjádřit vlastní názor na šikanu.

Graf 8. Jak učitelé vnímají šikanu (Zdroj: vlastní zpracování)

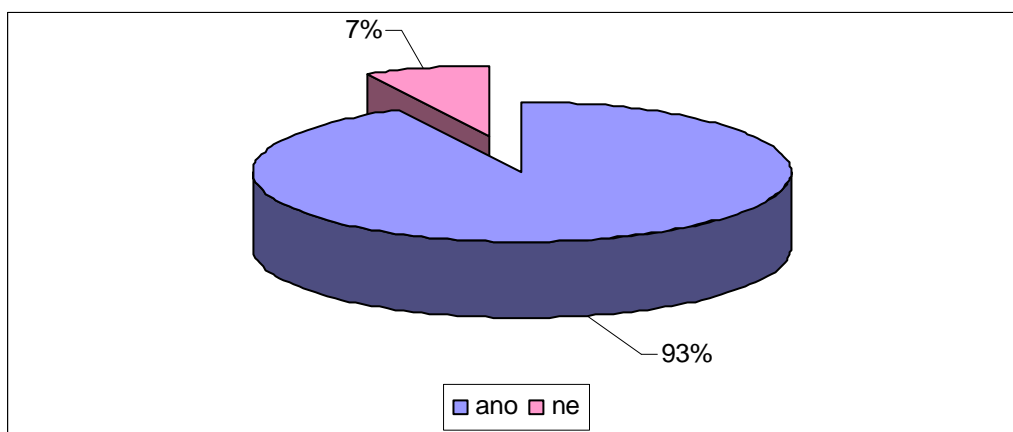
144 učitelů považuje šikanování za velmi nebezpečnou formu agresivního chování, 7 učitelů se vyjádřilo o šikaně jako o běžném jevu v současné společnosti a 2 učitelé považují

šikanu za součást procesu dospívání, kterou prochází každé dítě. 3 z respondentů vyjádřili svůj vlastní názor na šikanu. Tito respondenti považují šikanu za:

- těžko odhalitelnou a dokazatelnou formu chování,
- nepřiměřené řešení problému,
- prozatím výjimečný jev.

Otázka č. 9: Setkal/a jste se Vy osobně v průběhu Vaší pedagogické praxe se šikanou?

V průběhu pedagogické praxe se 93 % učitelů setkalo se šikanou v jejích nejrůznějších podobách. Pouhých 7 % učitelů uvedlo, že se prozatím se šikanou nesetkalo.

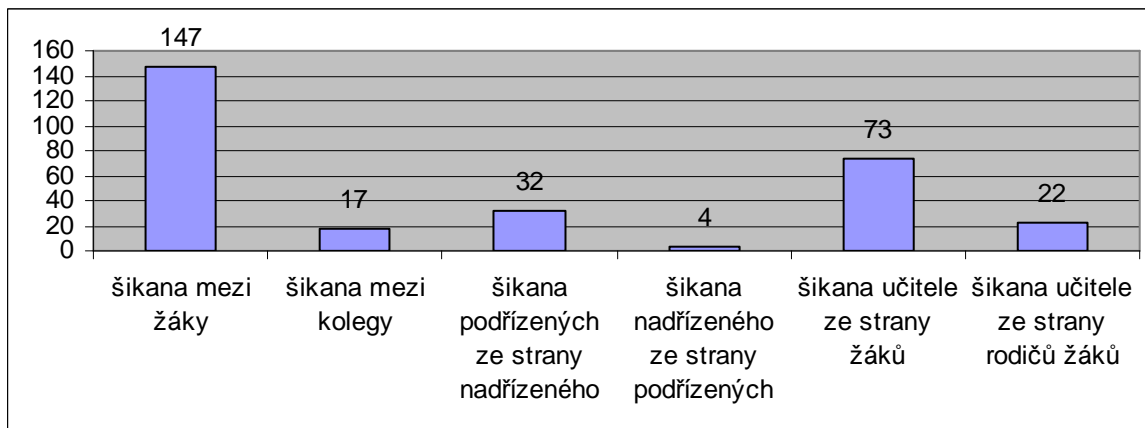

Graf 9. Kolik učitelů se setkalo v praxi se šikanou? (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 10: O jaký druh šikany se jednalo?

V této otázce jsem dala učitelům možnost vybrat z několika druhů šikany, která se na školách vyskytuje. Měli možnost i vyjádřit svůj vlastní názor a popsat další, mnou neuvedený typ šikany. Této možnosti žádný s respondentů nevyužil.

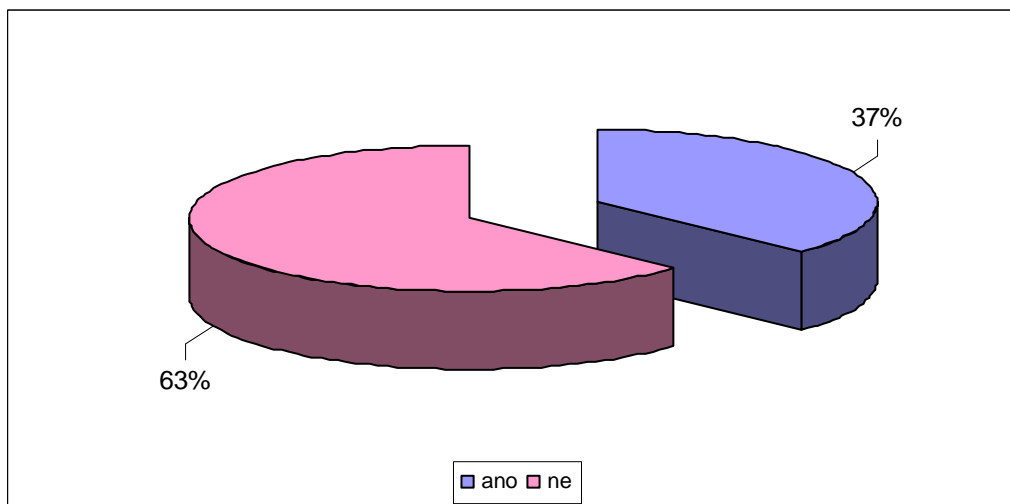
Většina učitelů uvedla několik druhů šikany, se kterými se již v průběhu své pedagogické praxe setkala. Nejčastěji se jednalo o šikanu mezi žáky. Tuto možnost označilo 147 učitelů. Jako **druhou nejčastější formu šikany uvedli učitelé šikanu učitele ze strany žáků** a to v 73 případech. Poměrně často se učitelé setkali také se šikanou ze strany nadřízených (32 případů). Zbývající formy šikany s počtem jejich výskytu při pedagogické praxi respondentů jsou uvedeny v následujícím grafu:

Graf 10. Formy šikany se kterou se učitelé setkali (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 11: Setkal/a jste se Vy osobně s agresivním chováním vůči Vám ze strany žáků?

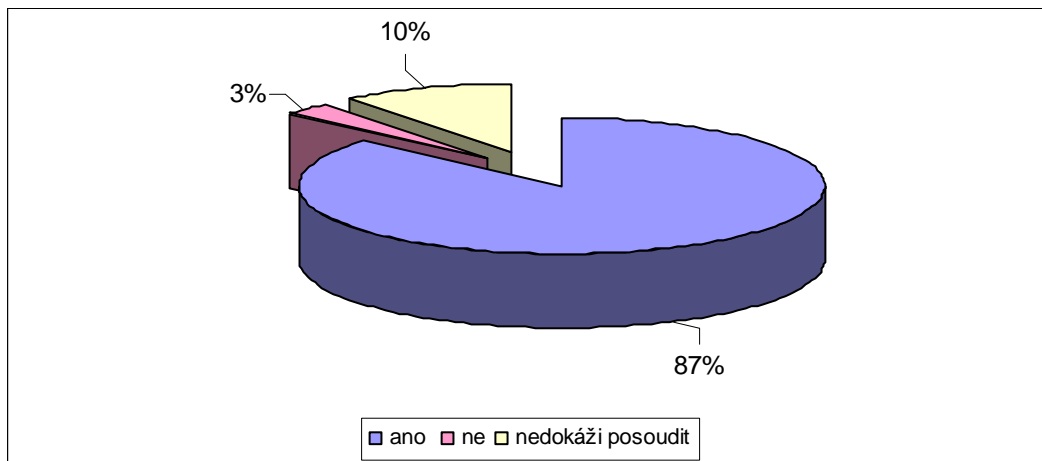
S agresivním chováním ze strany žáků se v průběhu pedagogické praxe osobně setkalo 60 učitelů, což je 37 % všech respondentů. Rozboru té části dotazníku, která se týká uvedených učitelů postižených agresí ze strany žáků, se budu věnovat v samostatné kapitole, neboť problematika šikany učitelů ze strany žáků je hlavním výzkumným problémem mé práce.

Graf 11. Kolik učitelů se osobně setkalo s agresí ze strany žáků? (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 25: Považujete šikanu učitelů za existující problém?

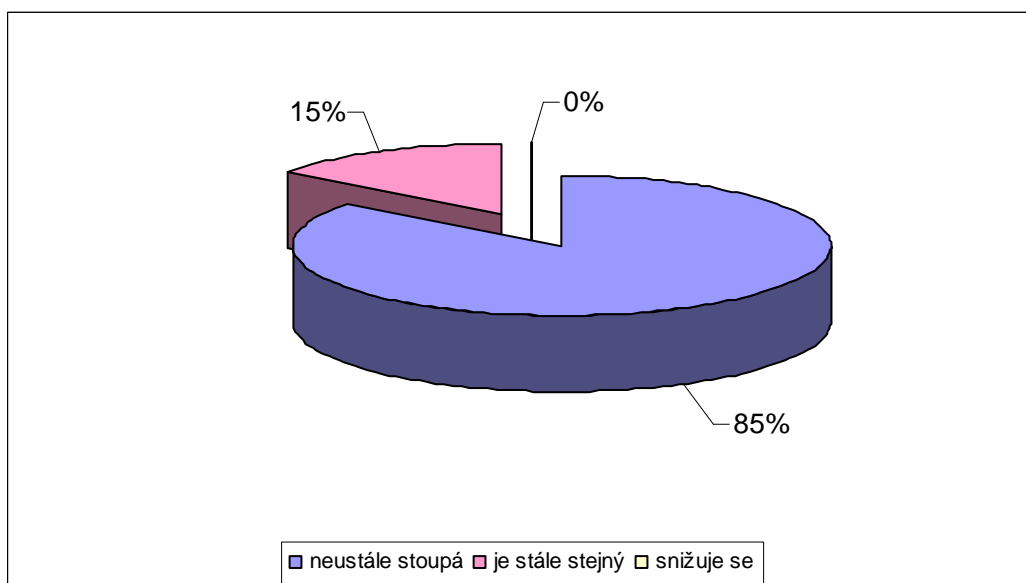
I přes to, že se osobně s agresí (šikanou) ze strany žáků setkalo „pouze“ 37 % respondentů, považuje šikanu učitelů za problém, který existuje a který by se měl řešit, celých 87 % dotázaných učitelů.

Graf 12. Je šikana učitelů považována za existující problém? (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 26: Domníváte se, že se počet agresivních a konfliktních dětí:

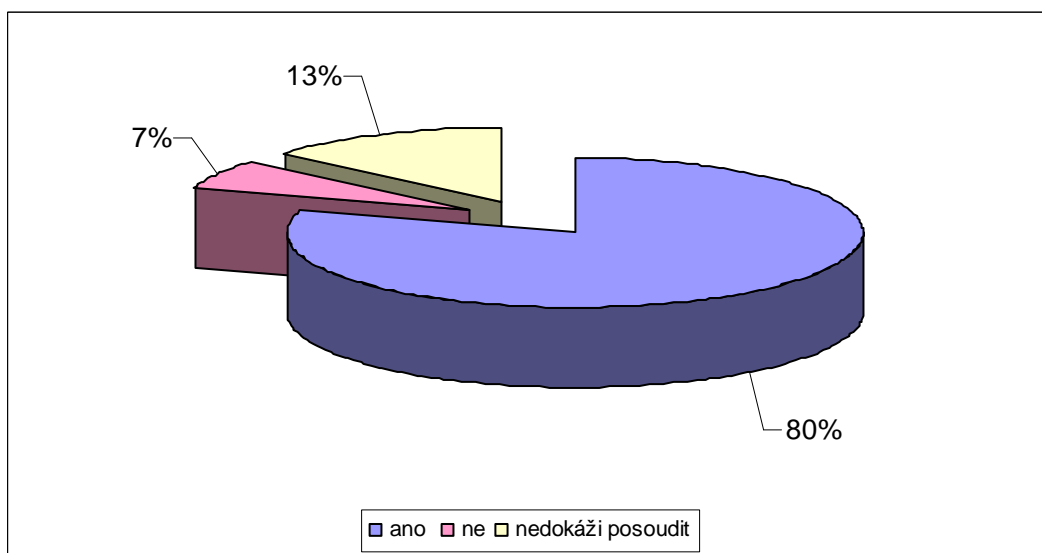
85 % učitelů se domnívá, že se počet agresivních a konfliktních dětí neustále zvyšuje. O tom, že počet konfliktních dětí je stále stejný, je přesvědčeno 15 % respondentů. Ani jeden z učitelů nezastává názor, že by se počet agresivních dětí v našich školách snižoval.

Graf 13. Jaký je počet agresivních a konfliktních dětí? (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 27: Měla by být snížena hranice trestní odpovědnosti?

Otázka snižování hranice trestní odpovědnosti je v posledních letech velmi diskutována. Dle učitelů, kteří se zúčastnili výzkumu, by jich 130, což je celých 80 %, hranici trestní odpovědnosti snížilo, 11 respondentů by hranici trestní odpovědnosti nesnižovalo. Zbývající respondenti (22) se nedokázali k uvedené problematice vyjádřit.

Graf 14. Měla by být snížena hranice trestní odpovědnosti? (Zdroj: vlastní zpracování)

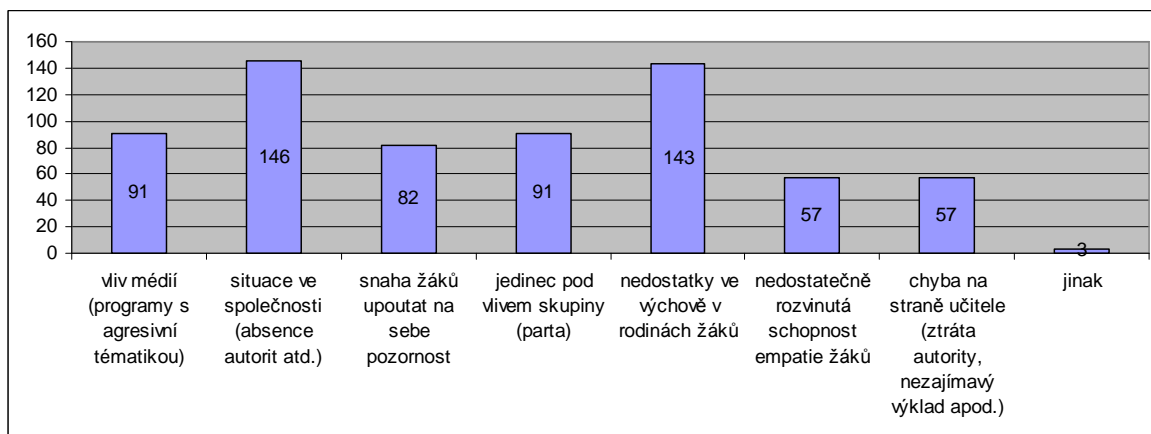
Otázka č. 28: V čem vidíte příčiny „šikanování učitelů“ (problematického chování žáků)?

Za jednu z nejdůležitějších otázek v dotazníku považuji otázku týkající se příčin šikanování učitelů ze strany žáků. Naprostá většina respondentů (146) se shodla v tom, že na vině je současná situace ve společnosti (absence autorit atd.) a nedostatky ve výchově v rodinách žáků (143 respondentů). Překvapením pro mne bylo, že 57 učitelů považuje za příčinu problematického chování žáků nedostatky na straně učitele způsobené jak ztrátou autority, tak třeba i nezajímavým výkladem učiva.

Učitelé měli možnost označit jednu nebo více odpovědí, ale mohli do dotazníku vepsat i svůj vlastní názor. Této možnosti využili 3 učitelé a uvedli tyto příčiny:

- kompenzace komplexu méněcennosti,
- psychické poruchy,
- počítačové hry a sociální sítě.

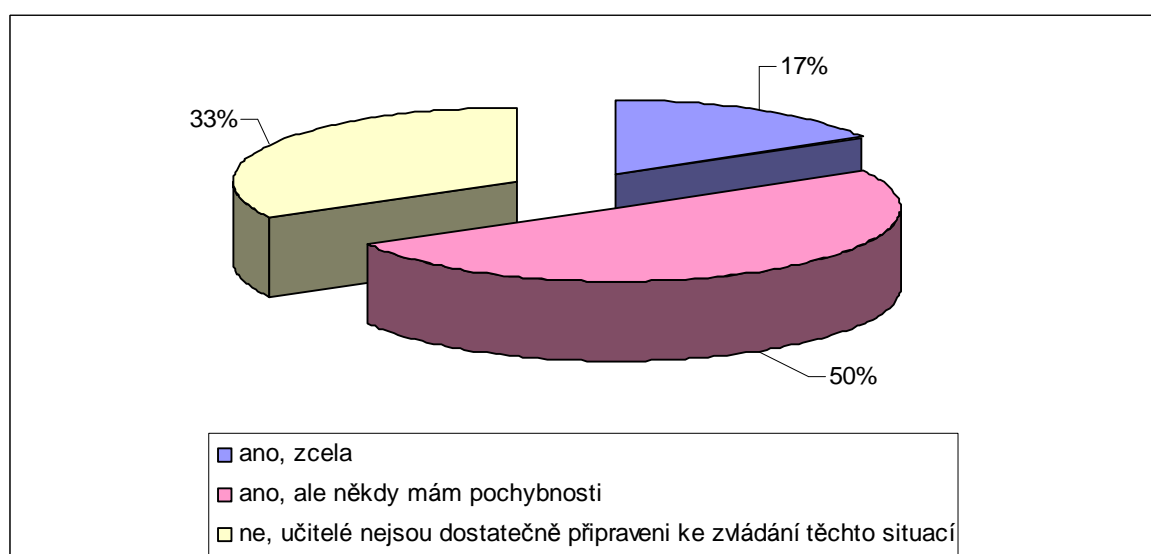
Další možné příčiny vyvolávající agresi u žáků včetně četností výskytu v dotaznících jsou uvedeny v následujícím grafu:

Graf 15. Příčiny šikanování učitelů (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 29: Domníváte se, že jste odborně připraven/připravena k zamezení a prevenci šikanování?

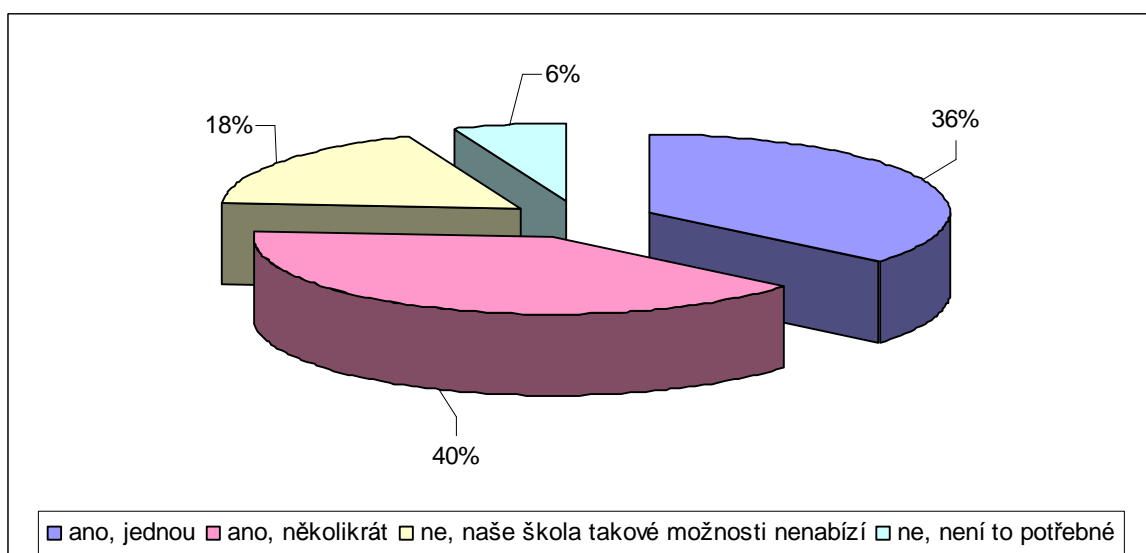
I přes to, že 45 % respondentů (viz. otázka č. 7) uvedlo, že v průběhu svého studia nebyli vzděláni v problematice šikanování, je 17 % učitelů přesvědčeno, že jsou odborně zcela připraveni k zamezení a k prevenci šikany a dalších 50 % učitelů je přesvědčeno, že jsou připraveni, ale občas mají pochybnosti. Zbývajících 33 % učitelů není dle jejich názoru dostatečně připraveno ke zvládnání problematických situací v komunikaci se žáky.

Graf 16. Odborná připravenost učitelů v problematice šikanování (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 30: Účastnil/a jste se v posledních třech letech nějakého školení nebo odborného semináře zaměřeného na šikanu nebo problémové chování žáků?

Předpokládala jsem, že učitelé, kteří nebyli vzděláni v problematice šikany v rámci svého studia, nabyli své znalosti díky odborným seminářům a školením zaměřeným na danou problematiku. Odpovědi respondentů mi daly za pravdu, neboť tři čtvrtiny dotázaných se v posledních letech minimálně jednou (36 % respondentů) nebo dokonce několikrát (40 % respondentů) zúčastnilo školení nebo semináře zaměřeného na šikanu a problémové chování žáků. Poměrně vysoké procento učitelů (18 %) uvedlo, že jejich škola takové možnosti vzdělávání nenabízí a dokonce 6 % učitelů je přesvědčeno o tom, že vzdělávání se v uvedené problematice není potřebné.

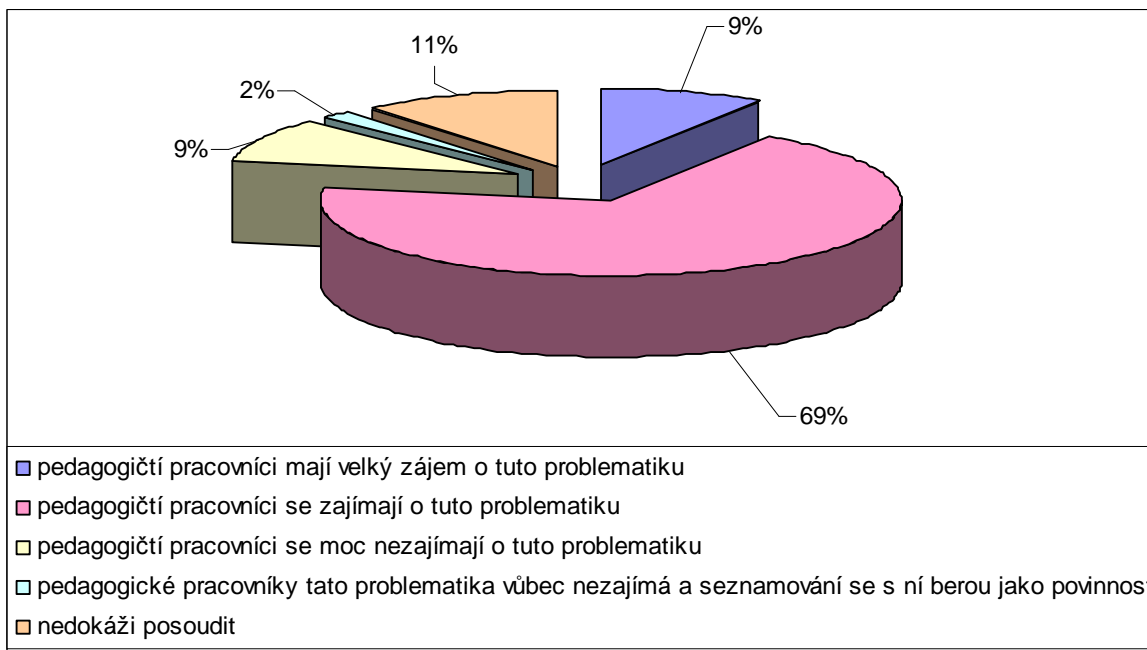

Graf 17. Účast učitelů na školení spojených s problematikou šikanování (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 31: Jak hodnotíte zájem pedagogických pracovníků Vaší školy o školení nebo seznámení se s problematikou šikany?

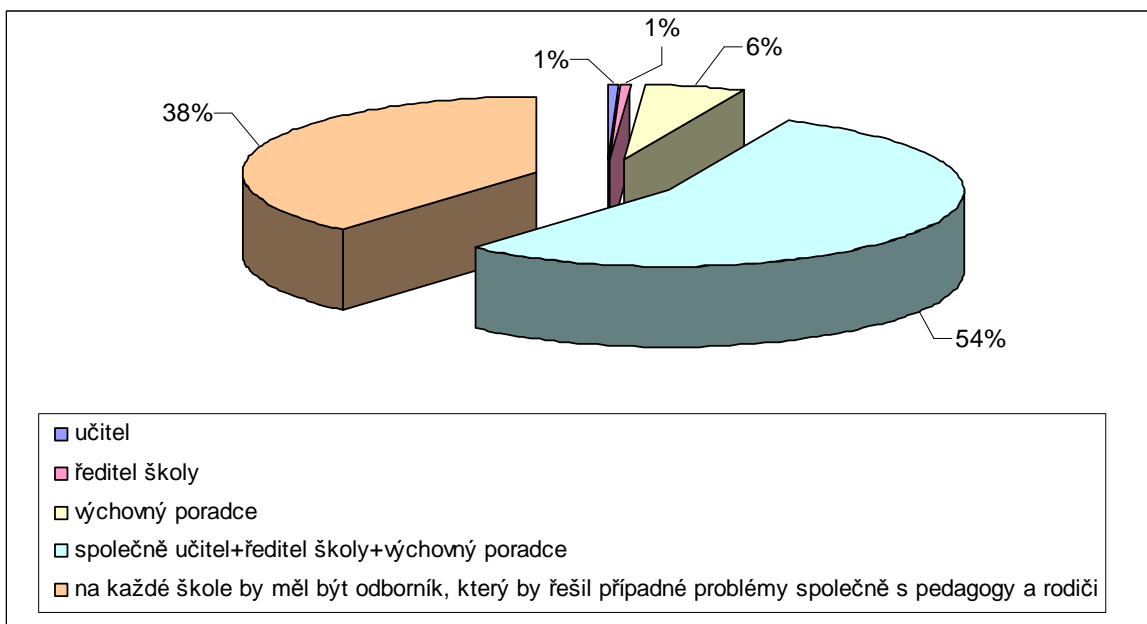
Zájem pedagogických pracovníků o vzdělávání se v problematice šikany koresponduje s účastí učitelů na seminářích a odborných školeních. Jsem tedy přesvědčena o tom, že zájem a účast spolu významně souvisejí. Zájem totiž projevuje 78 % respondentů (69 % se zajímá a 9 % se velmi zajímá). Dle vyjádření učitelů se 9 % z pedagogických pracovníků škol o problematiku šikany moc nezajímá a 2 % procenta učitelů tato problematika vůbec

nezajímá a případná školení berou jako povinnost. 11 % učitelů se k dané problematice nedokázalo vyjádřit.

Graf 18. Zájem pedagogických pracovníků o školení týkajících se šikany (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 32: Pokud se ve škole vyskytnou problémy s chováním žáků, situaci by měl řešit:

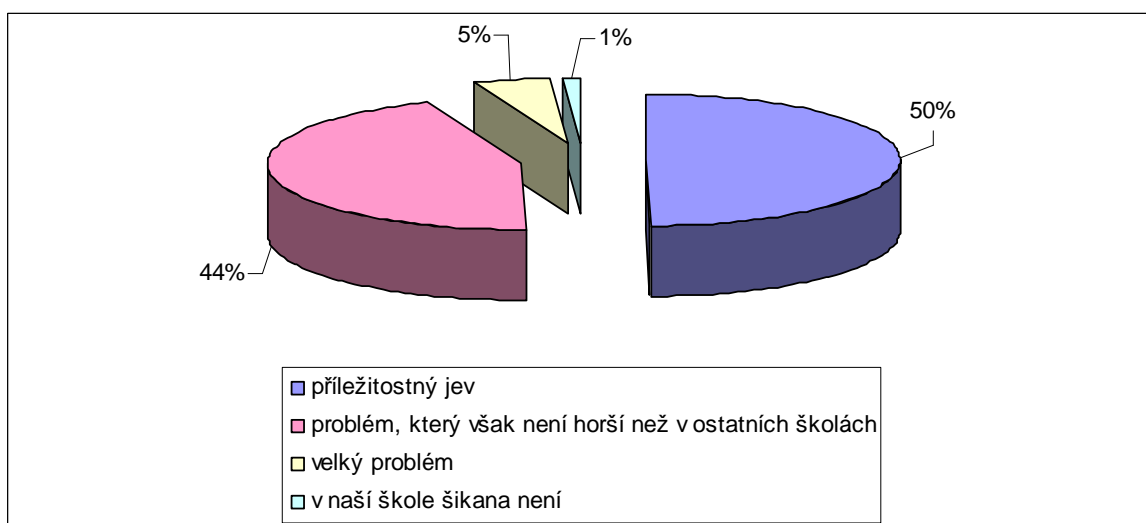

Graf 19. Kdo by měl řešit problémy s chováním žáků? (Zdroj: vlastní zpracování)

Pouze malé procento respondentů se domnívá, že by problémy s chováním žáků měl řešit jednotlivec, ať už samotný učitel, který šikanu zjistí (1 % respondentů), ředitel školy (1 % respondentů) nebo sám výchovný poradce (6 % respondentů). Většina dotázaných učitelů se domnívá, že by v problematice šikany měli jak učitel, tak i ředitel a výchovný poradce postupovat společně. Tento názor zastává celých 54 % respondentů. Zbývajících 38 % dotázaných učitelů myslí, že by bylo přínosem, kdyby na každé škole fungoval odborník, který by řešil případné problémy společně s pedagogy i s rodiči.

Otázka č. 33: Považujete šikanování ve Vaší škole za:

I přes to, že se valná většina učitelů ve své pedagogické praxi setkala se šikanou, považují šikanování ve škole, kde vyučují, pouze za příležitostný jev (50 % respondentů) a nebo za problém, který však není horší než v ostatních školách (44 % respondentů). 5 % učitelů je naopak přesvědčeno, že je šikana u nich ve škole velký problém. Pouhé 1 % respondentů si myslí, že šikana u nich ve škole není.

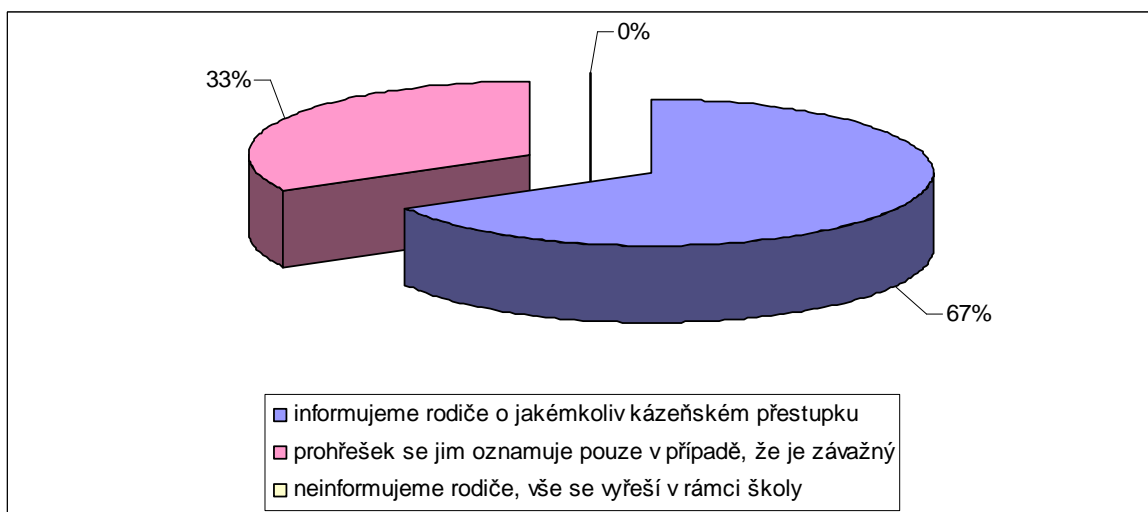

Graf 20. Výskyt šikanování ve školách (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 34: Jak ve Vaší škole spolupracujete s rodiči v souvislosti s výskytem kázeňských přestupků?

Důležitá je také otázka, jak školy spolupracují s rodiči žáků, u nichž se vyskytnou problémy s jejich chováním. Většina učitelů (67 %) uvedla, že škola informuje rodiče o jakémkoliv kázeňském přestupku jejich dětí. Zbývajících 33 % učitelů uvedlo, že škola oznamuje prohřešky žáků rodičům pouze v případech, že se jedná o závažný přestupek. Pozi-

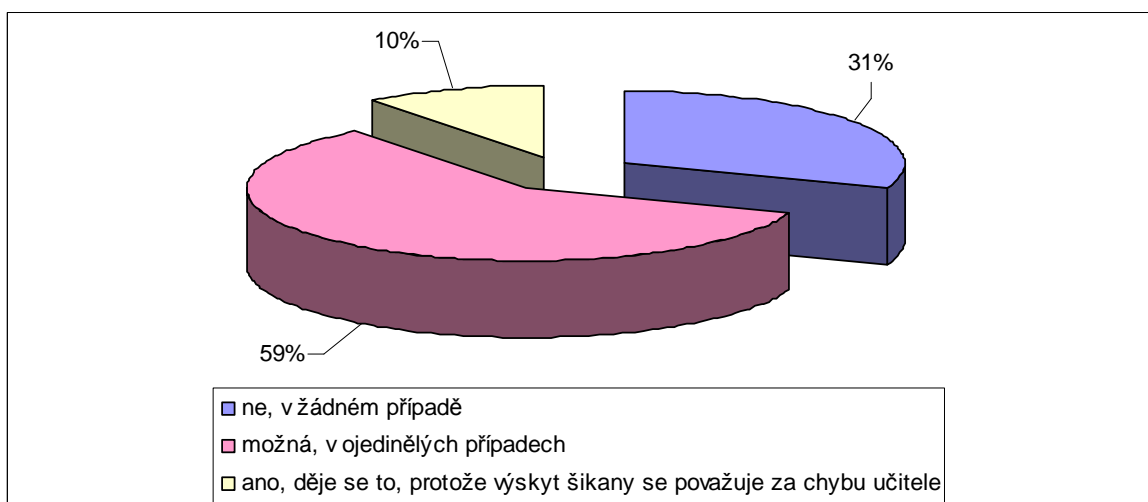
tivní je skutečnost, že dle učitelů se nestává, že by neinformovali rodiče o problematickém chování jejich dětí.

Graf 21. Spolupráce škol s rodiči problémových žáků (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 35: Souhlasíte s názorem, že se učitelé snaží spíše zakrýt nebo zlehčit výskyt šikanování na školách?

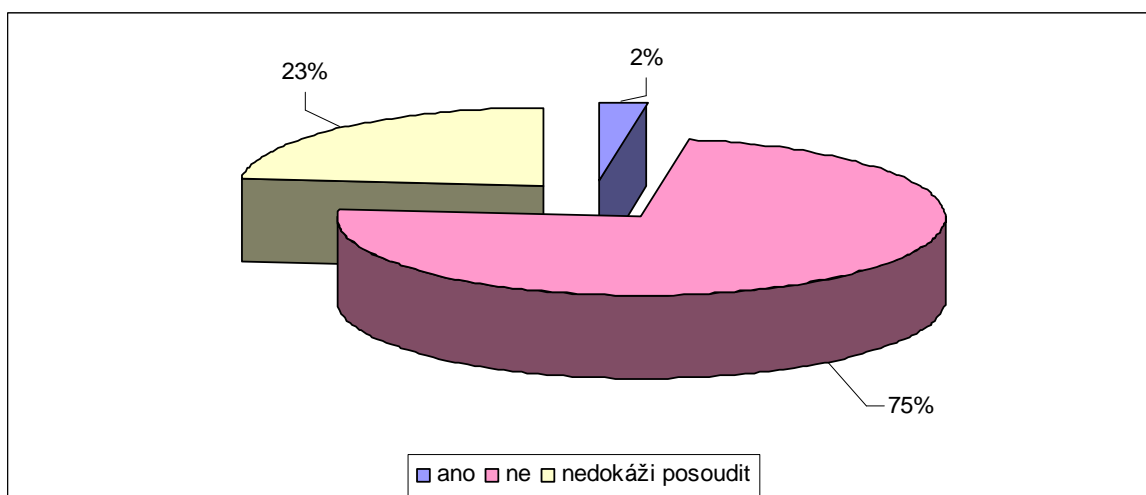
Často se setkáváme ve sdělovací prostředcích s názorem, že výskyt šikany není zcela podchycen, protože je snahou nejen učitelů, ale i škol, zakrýt nebo zlehčit výskyt šikany. 10 % učitelů přiznalo, že se toto skutečně děje, neboť výskyt šikany se obecně považuje za chybu učitele. Dalších 59 % učitelů připustilo, že se to může v ojedinělých případech skutečně dít. Pouze 31 % učitelů rezolutně odmítlo, že by se takové praktiky v jejich škole děly.

Graf 22. Zakrývání nebo zlehčování výskytu šikany ve školách (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 36: Upravuje legislativa dostatečně problematiku agresivity žáků (šikánování učitelů)?

Systemové řešení problému šikany učitelů ze strany žáků v České republice neexistuje. MŠMT sice vydalo metodický pokyn zabývající se problematikou šikánování, jedná se ale pouze o šikanu mezi žáky. Učitelé tak mnohdy nevědí, jaká mají vlastně práva a jak mohou při výskytu šikany postupovat a na jakou instituci se obrátit. Tři čtvrtiny učitelů (75 %), jsou přesvědčeny o tom, že legislativa v České republice nedostatečně upravuje problematiku šikánování učitelů. Pouhá 2 % učitelů mají opačný názor. Zbývajících 23 % respondentů se k uvedené otázce nedokázalo vyjádřit.

Graf 23. Upravuje legislativa dostatečně problematiku šikánování učitelů? (Zdroj: vlastní zpracování)

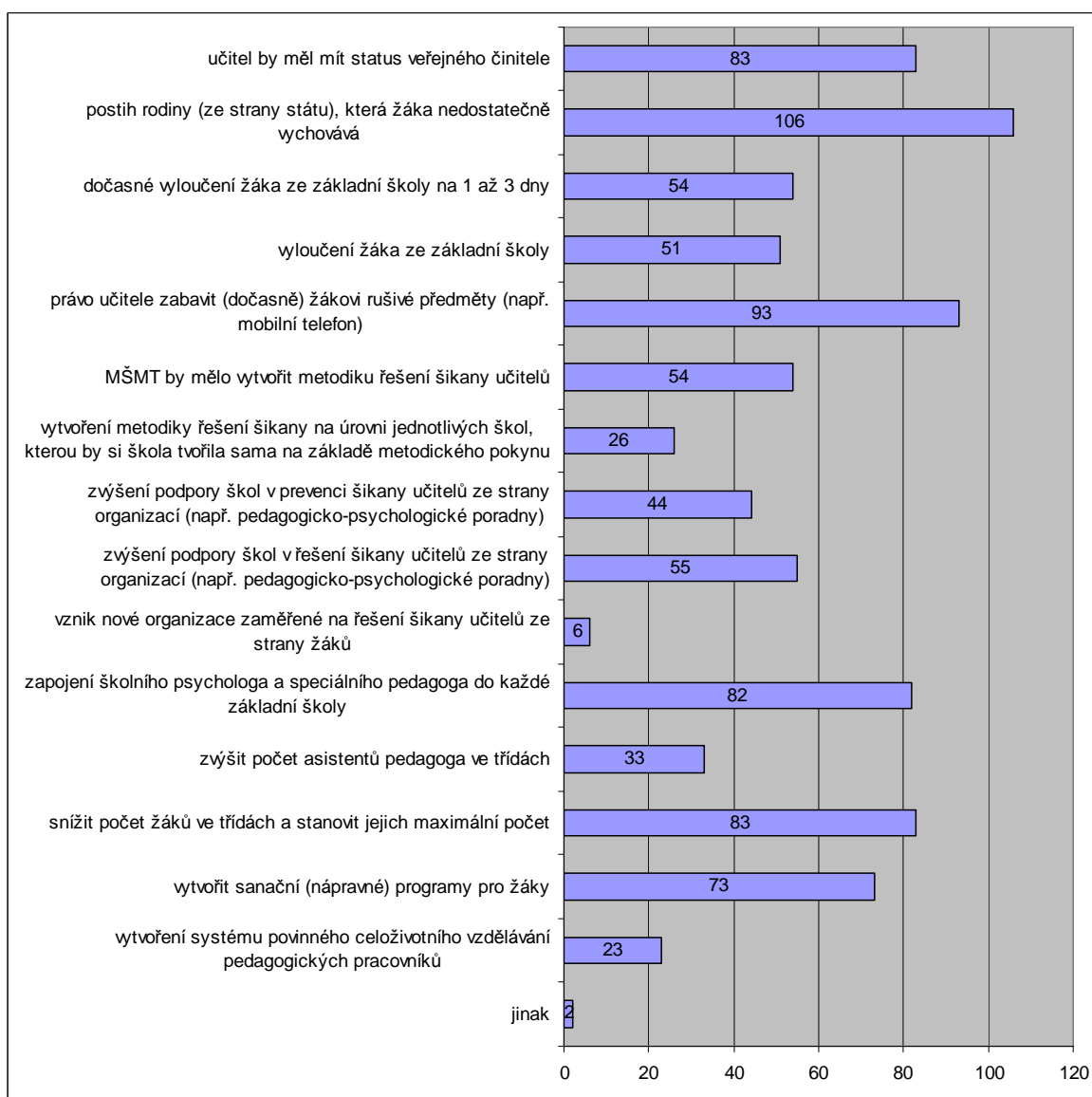
Otázka č. 37: Co by přispělo ke zlepšení situace s problémovým chováním žáků?

Na závěr dotazníku jsem zvolila otázku k zamyšlení, kdy jsem požádala učitele, aby se vyjádřili k tomu, co by přispělo k možnému zlepšení situace s problémovým chováním žáků. Vyjmenovala jsem respondentům 15 možných řešení situace a umožnila jim také vyjádřit svůj vlastní názor v případě, že tento výčet nebude dle jejich názoru dostatečný. Této možnosti využili pouze 2 učitelé a doplnili tyto odpovědi:

- snížit počet žáků ve škole,
- znovuzavedení tělesných trestů do škol.

Nejvíce učitelů (101 respondentů) se souhlasně vyjádřilo k možnosti postihu rodiny (ze strany státu), která žáka nedostatečně vychovává. Následovaly možnosti týkající se práva

učitele na dočasné zabavení rušivých předmětů žáka (89 respondentů), uznání učitele za veřejného činitele (78 respondentů), zapojení školního psychologa do každé základní školy (77 respondentů), snížení počtu žáků ve třídách (76 respondentů), vytvoření sanačních (nápravných) programů pro problémové děti (68 respondentů). Další možnosti včetně četnosti dle odpovědí učitelů jsou uvedeny v následujícím grafu:

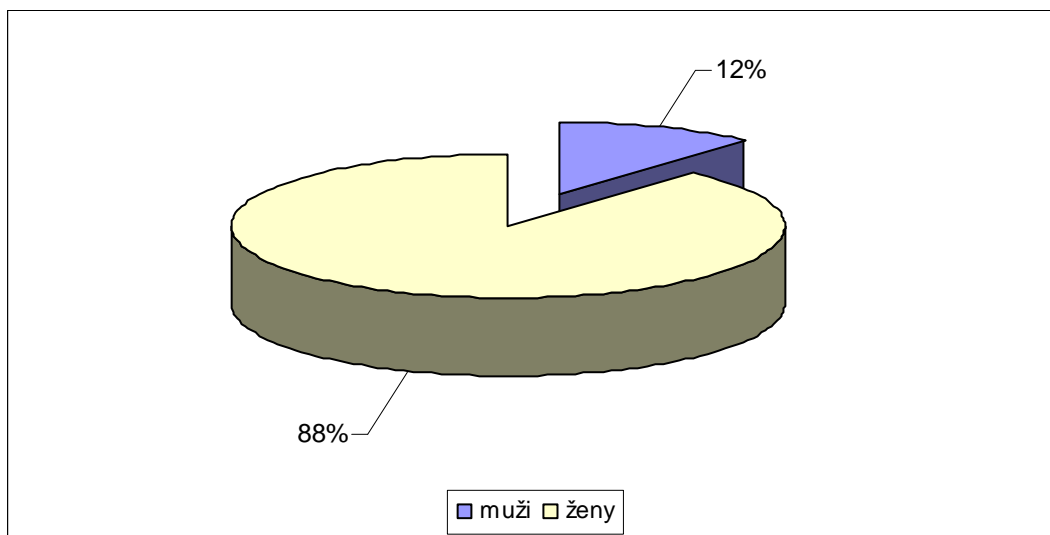

Graf 24. Co by přispělo ke zlepšení situace s problémovým chováním žáků? (Zdroj: vlastní zpracování)

4.5.2 Hlavní část dotazníku zaměřená na respondenty postižené agresí žáků

V prostřední části dotazníku byly respondentům pokládány otázky, které se přímo vztahovaly k problematice agrese ze strany žáků, se kterou se učitelé osobně setkali. Tato část do-

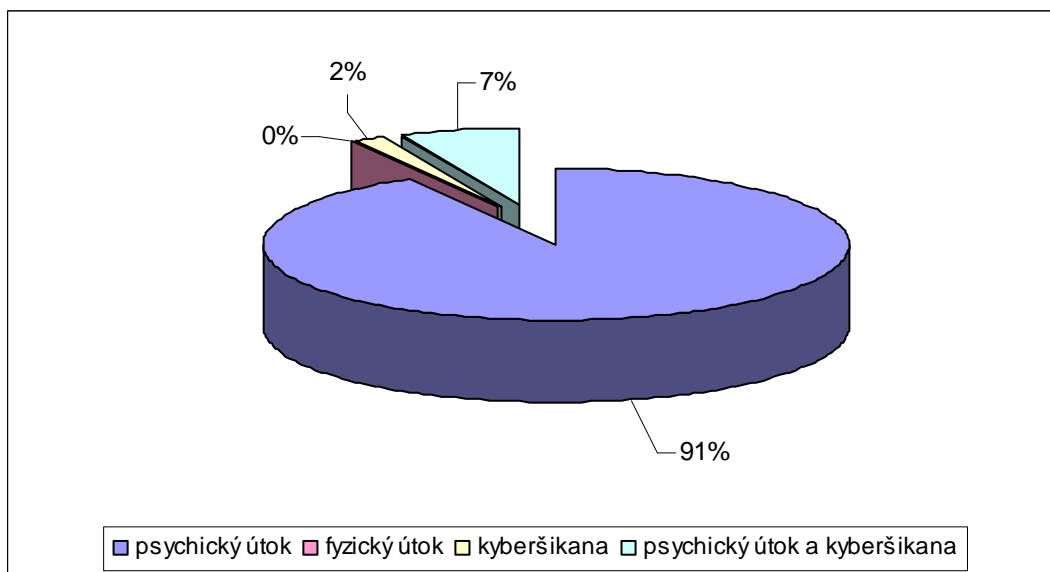
tazníku se týkala 60 respondentů (37 % z celkového počtu dotazovaných učitelů), kteří se v průběhu své pedagogické praxe setkali s agresivním chováním ze strany žáků. Z tohoto počtu bylo 7 mužů a 53 žen. Je tedy zřejmé, že agresí ze strany žáků byly postiženy mnohem více ženy (88 %) než muži (12 %).

Graf 25. Poměr mužů a žen mezi učiteli postiženými agresí ze strany žáků (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 12: Jakým způsobem žáci proti Vám vystupovali?

U této otázky 54 učitelů uvedlo, že byli žáky napadeni psychicky. Jeden z učitelů uvedl agresi prostřednictvím informačních a komunikačních technologií, tzv. kyberšikanu a 4 učitelé využili volné odpovědi a označili, že žáci proti nim vystupovali psychicky a prostřednictvím kyberšikany. Jedna učitelka uvedla, že bylo proti ní vystupováno fyzicky, ale vzhledem k tomu, že zbraň, kterou ji žák ohrožoval, nakonec nebyla použita, jednalo se o útok psychický (vyhrožování zbraní). Předpokládám, že učitelka ani netušila, že vyhrožování zbraní, pokud nedojde k jejímu použití, není kvalifikováno jako fyzický útok. Její odpověď jsem tedy opravila na útok psychický a zvýšila tak počet pedagogů, kteří od žáků zažili psychický útok, na 55.

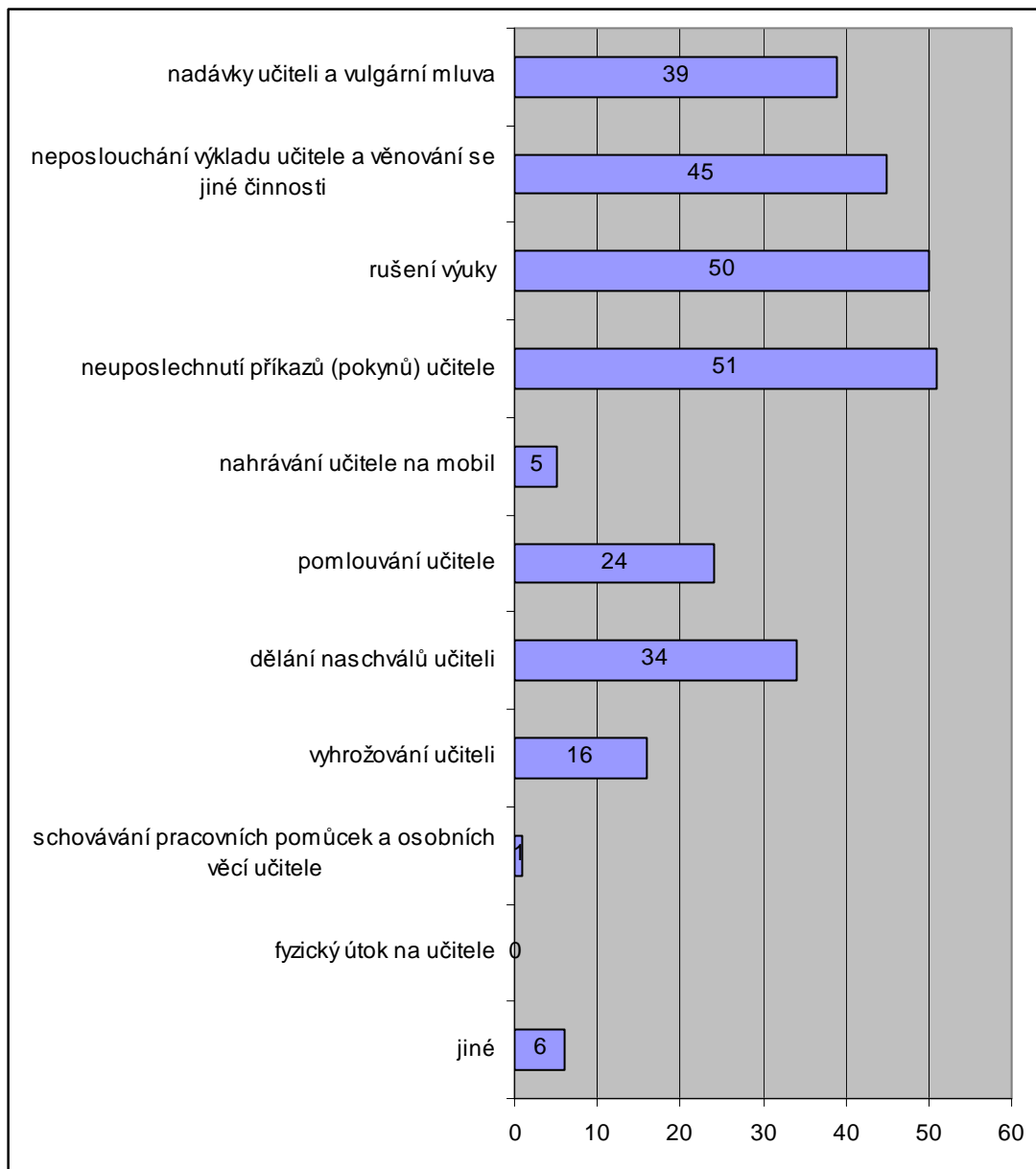
Graf 26. Jakým způsobem žáci proti učitelům vystupovali? (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 13: Jakou konkrétní podobu tato agrese měla?

Učitelé se při své pedagogické praxi setkali hlavně s psychickou agresí, jejíž podoby jsou velmi různorodé. Dotazovaní učitelé nejvíce uváděli tyto podoby psychické agrese: neuposlechnutí příkazů (pokynů) učitele (51 respondentů), rušení výuky (50 respondentů), neposlouchání výkladu učitele a věnování se jiné činnosti (45 respondentů), nadávky učitelům a vulgární mluva (39 respondentů) a dělání naschválů učitelům (34 respondentů). Učitelům jsem v dotazníku nabídla 10 konkrétních možností projevu agrese ze strany žáků. Navíc jsem jim umožnila vyjádřit také svůj názor v případě, že tento výčet nebude dostatečný. Této možnosti využilo 6 učitelů a doplnili tyto odpovědi:

- zvonění na zvonek bytu,
- posedávání před domem,
- výhružné vzkazy v domovní schránce,
- protivné, sprosté chování,
- vyvěšené cedulky s vulgárními výrazy na plotě u domu,
- výhružky funkční výbušninou.

Další možné podoby agrese včetně jejich četnosti jsou uvedeny v následujícím grafu:

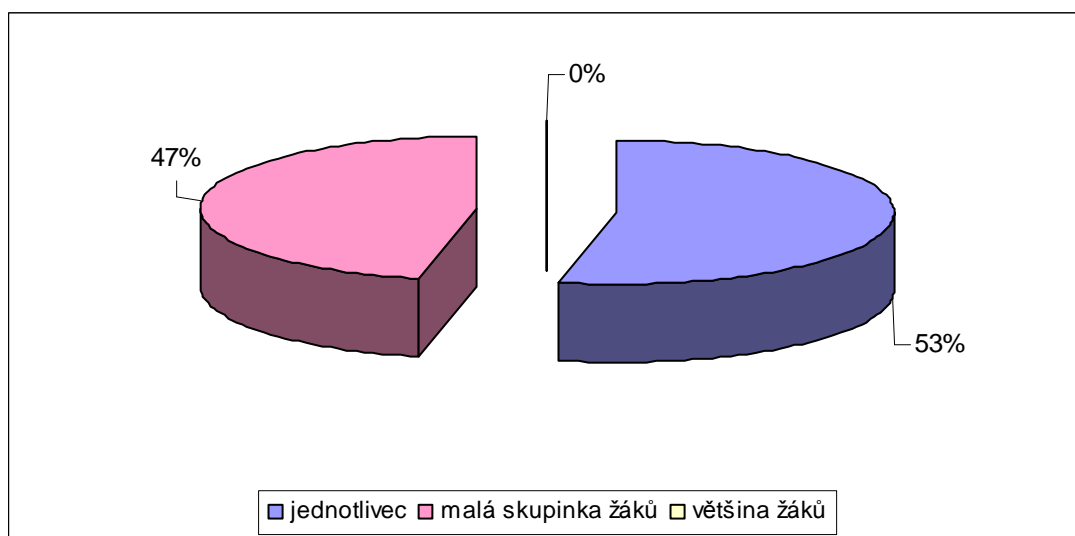
Graf 27. Konkrétní podoba agrese ze strany žáků (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 14: V případě, že se jednalo o fyzický útok, popište stručně jeho podobu:

U této otázky byla doplněna pouze odpověď týkající se útoku zbraní. Konkrétně zde bylo uvedeno: „Žáci měli u sebe funkční výbušninu a hrozili jejím použitím v případě, že nebudou splněny jejich podmínky.“ Vzhledem k tomu, že se jednalo pouze výhrůžku, tj. psychickou šikanu, byla tato odpověď zahrnuta do výčtu podob agrese v předchozí otázce.

Otázka č. 15: Kolik bylo agresorů?

V další otázce jsem se pokusila zjistit, kolik žáků (agresorů) se útoků na učitele účastnilo. Zajímalo mne, zda se jednalo pouze o jednotlivce nebo o malou skupinku žáků, nebo zda se do útoku zapojovala většina třídy. Dle učitelů byly agresory vždy pouze jednotlivci (v 53 % případů) nebo malá skupinka žáků (ve 47 % případů). Ani v jednom z popsaných případů se nejednalo o útok, kterého by se zúčastnila většina třídy.

Graf 28. Kolik bylo agresorů? (Zdroj: vlastní zpracování)

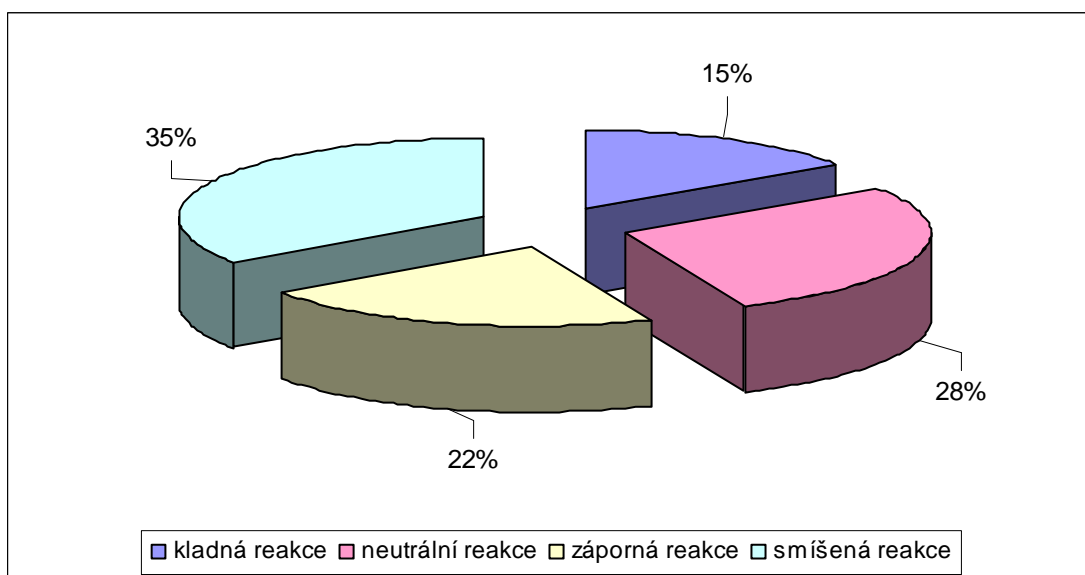
Otázka č. 16: Jak reagoval zbytek třídy?

Tato otázka byla otevřená a cílem bylo zjistit, jak se k šikaně staví ostatní žáci ve třídě, když zdrojem agrese byl vždy pouze jednotlivec nebo malá skupinka žáků. Odpovědi učitelů na první pohled působily velmi různorodě, ale nebylo tomu tak. V podstatě existují tři základní reakce zbytku třídy. Zbytek třídy buď reaguje kladně, tzn., že se zastane učitele, okřiknou agresora a snaží se ho umlčet. Tyto reakce se objevovaly v 15 % případů, které učitelé popsali. Další reakce žáků, která se vyskytovala ve 28 % případů, byla neutrální. V těchto případech zbytek třídy buď nereagoval na to, co se dělo, nebo vyčkával, co se bude dít a jak pedagog na celou situaci zareaguje a jak ji vyřeší. Mnohdy žáci mlčeli i z toho důvodu, že se báli osoby agresora. Měli strach, aby se agrese neobrátila také proti nim. Dalším typem byla záporná reakce zbytku třídy, kdy agresora přímo podporovali svým chováním a jednáním a postupně se přidávali na jeho stranu. Další zápornou reakcí byl smích a „dobrá zábava“, kdy žáci ve třídě brali situaci, která nastala, jako zpestření výuky. Záporná reakce třídy se vyskytovala ve 22 % případů.

Je nutno dodat, že nejčastější reakcí třídy byla smíšená reakce (35 % případů) kdy se třída rozdělila na několik táborů. Někdo se přidal k agresorovi, někdo mlčel, ať už ze strachu nebo z důvodu vyčkávání, jak se situace vyvine. Občas se našli jedinci, kteří agresora okřikli a zastali se učitele.

Ukázky některých odpovědí pedagogů:

- „*Jak reaguje zbytek třídy? Pobaveně. Nepřidají se, ale ani je nezaráží. Slušní se bojí ozvat, jsou v menšině, proto se raději neozývají. Možná někteří slušní „trpí“ spolu s učitelem, protože vidí, že se děje něco, co není pro kultivovaného člověka běžné.*“
- „*Někteří žáci si toho nevšimají, někteří se tím dobře baví, někteří dávají najevo, že jim to vadí, protože si uvědomují, že tím výrazně klesá hodnocení třídy jako celku v očích kantorů.*“
- „*...podle charakteru jednotlivců. Mládež zřejmě ani nevnímá, že se jedná o „šikanu“. Tedy situaci „neřeší“...*“
- „*Občas se najde žák, který ostatním domlouvá...*“

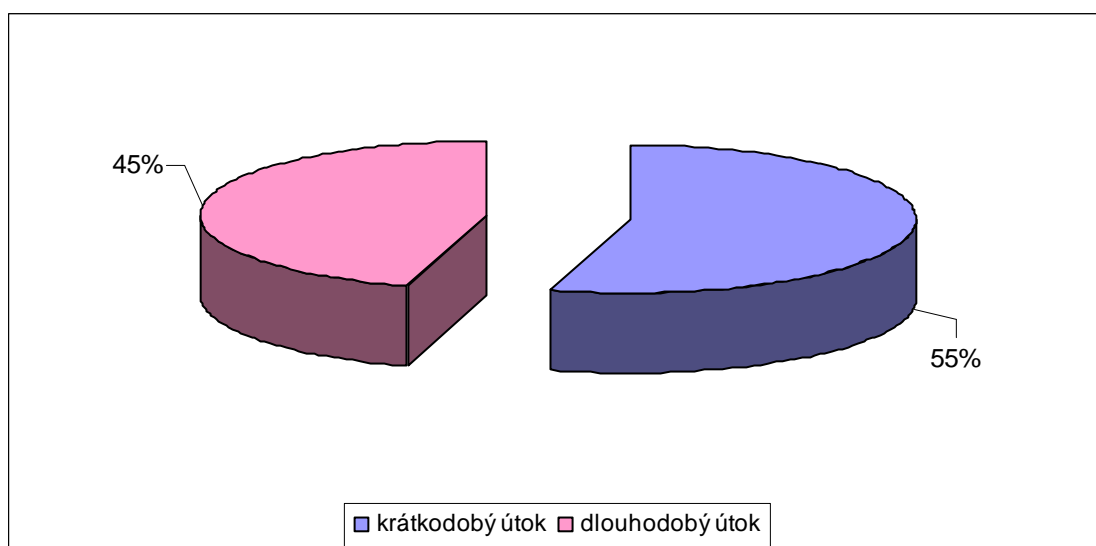
Graf 29. Jak reagoval zbytek třídy? (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 17: Jak dlouho tato agrese trvala, resp. trvá?

U této otázky jsem si poprvé uvědomila jednu závažnou skutečnost a to tu, že učitelé mnohdy nemají možnost popsat jeden konkrétní případ, že nemohou přesně napsat, jak

dlouho trvala daná konkrétní agrese. U učitelů se mnohdy nejedná o ojedinělé případy, se kterými se v průběhu své pedagogické praxe setkali, ale zpravidla se jedná o několik případů agrese různých žáků, v různých třídách, v různém čase a s různou intenzitou. Učitelé jsou tak většinou vystaveni ve své praxi agresi průběžně a setkávají se s ní prakticky dnes a denně. Tímto je tato situace mnohem horší, neboť se nemohou zaměřit na jednu problematickou třídu, jednoho problematického žáka nebo skupinku žáků. Svou energii musí rozdělit do odrážení a krocení nejrůznějších agresivních výpadů v průběhu celého školního roku. Někdy je situace horší a je nutno ji řešit důsledněji, někdy se jedná „pouze“ o jednorázový slovní útok (např. jako reakce na písemku, známku atd.), se kterým si učitel zpravidla poradí.

Přesto lze odpovědi učitelů rozdělit do dvou základních skupin. Agrese žáků buď trvá krátkodobě, v řádech dní, maximálně v řádech jednotek týdnů. Jedná se zpravidla o ojedinělé případy, kdy žák agresivně vystoupí proti učiteli. Zpravidla se tedy nejedná o plánovitě a záměrné chování, ale o chování impulzivní, zkratkovité. Tento typ krátkodobé agrese se vyskytoval v 55 % popsaných případů. Ve zbývajících 45 % případů se jednalo o dlouhodobý útok v řádech měsíců až let. V těchto případech to byla cílená agrese zaměřená plánovitě na konkrétního pedagoga s úmyslem mu ublížit, ponížit ho. V tomto případě již můžeme hovořit o šikaně v pravém slova smyslu.

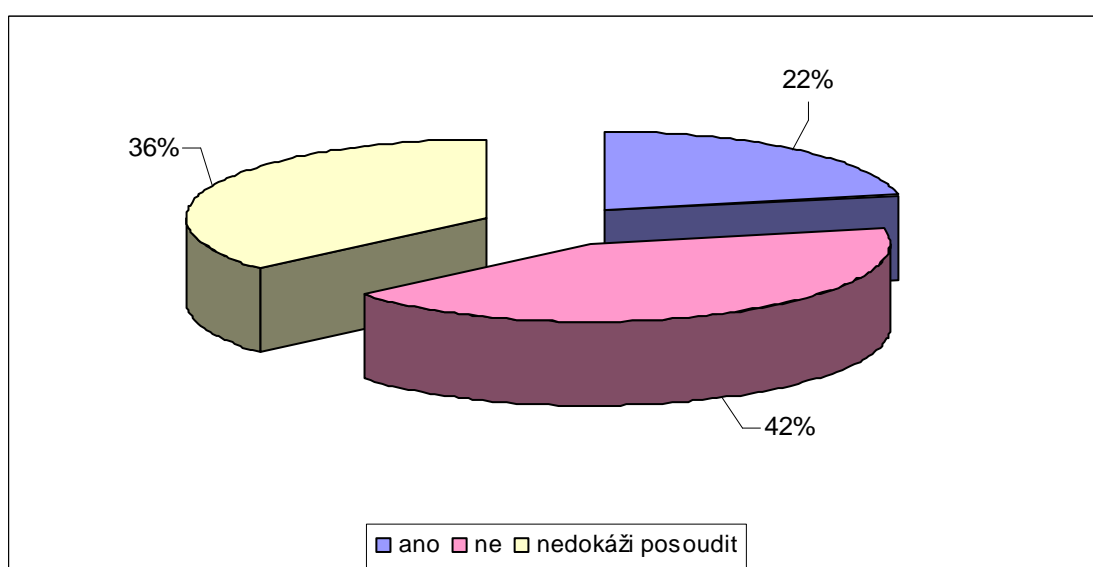

Graf 30. Jak dlouho agrese trvala? (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 18: Prerostla podle Vás tato agrese v šikanu?

Tato otázka úzce souvisí s předcházející otázkou. Očekávala jsem, že ti učitelé, kteří byli agresory napadáni dlouhodobě a plánovitě, budou tuto formu agrese nazývat šikanou. Nebylo tomu tak. Řada učitelů se zdráhala tuto agresi jako šikanu pojmenovat. Možná to bylo z důvodu, že šikanu chápou jako něco, co je ponižuje a psychicky jim ubližuje.

Pouhých 22 % respondentů označilo prožitou agresi za šikanu. Dalších 36 % z nich se nedokázalo vyjádřit, zda to, co prožili, byla skutečně šikana. Zbývajících 42 % učitelů prožitou agresi šikanou nenazvalo.

Graf 31. Prerostla agrese v šikanu? (Zdroj: vlastní zpracování)

Otázka č. 19: Jaké dopady šikany (agresivního chování) na sebe pocítujete?

Minimum učitelů (pouhých 10 % respondentů) je přesvědčeno o tom, že si dokáží se situací, kterou prožili nebo prožívají, poradit a že na nich nezanechává případný nepříjemný zážitek (prožitá agrese či šikana) žádné následky.

Zbývajících 90 % učitelů popisuje nejrůznější směsici dopadů agresivního chování (šikany) na svou osobu. Učitelé nejčastěji uváděli:

- stres; frustrace; nervozita; úbytek elánu; zvýšená únava; psychické a celkové vyčerpání,
- ztráta sebejistoty; pochybnosti o sobě a o schopnosti být učitelem a dobře toto povolání vykonávat,

- bezmocnost; nepohoda; pocity ponížení a pokoření,
- nechut' do práce spojená s myšlenkami na ukončení pracovního poměru a odejít ze školství jako takového; strach a obava, zda pokračovat dál v učitelském povolání,
- nemožnost v takto narušených třídách učit, výuka je tím poznamenána, zvládne se mnohem méně práce a v naprosté nepohodě; nechut' vůbec učit v takové třídě, neboť výuka je zde velmi náročná a stresující, protože místo výuky musí učitelé řešit kázeňské problémy; nechut' vůbec do takové třídy vstoupit,
- znechucení (tento výraz se velmi často v odpovědích učitelů vyskytoval a jsem přesvědčena o tom, že velmi výstižně dokumentuje pocity pedagogů),
- ostražitost; zaujatost; učitelé si žáky drží více od těla a již jim nevěří; nedůvěra k žákům a dětem vůbec; vzájemný vztah důvěry je narušen; opatrnost,
- údiv nad tím, co se dnes ve školách děje,
- zdravotní problémy – bušení srdce; zvýšený tlak; žaludeční problémy; pocity na zvracení....

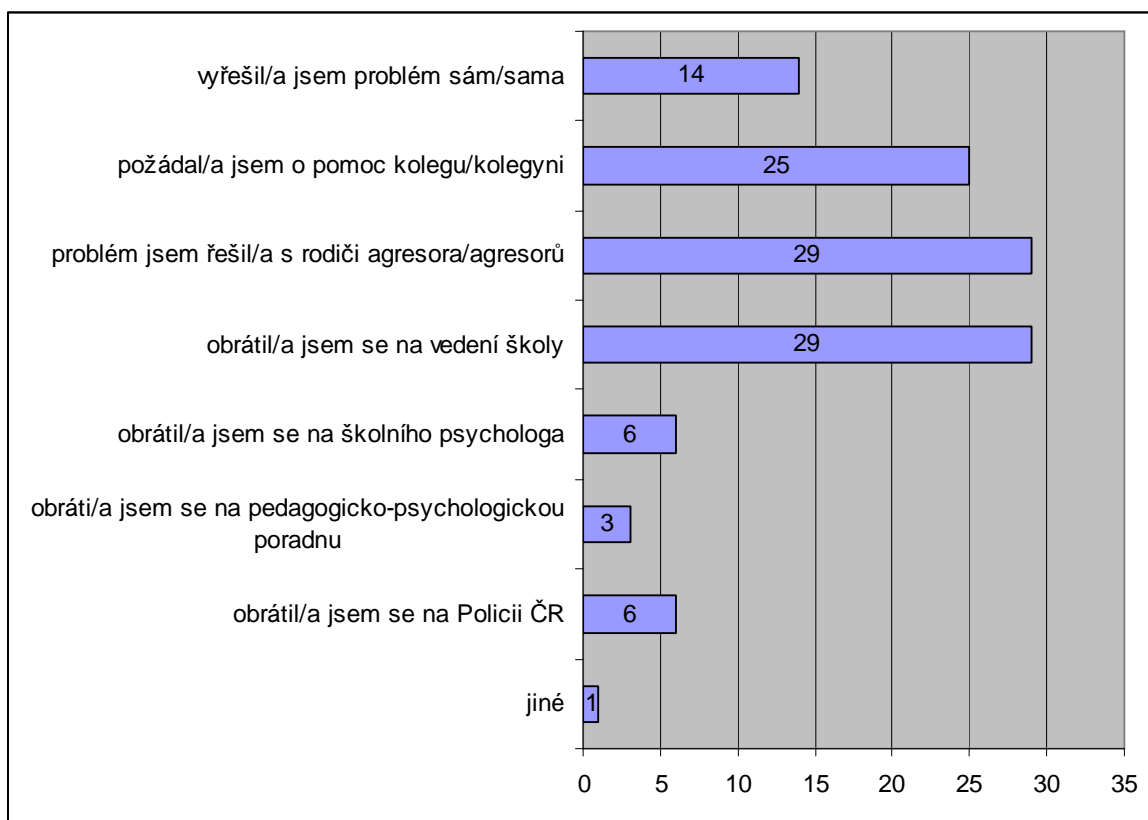
Mnozí učitelé zde odhalili své pocity a doslova se mi svěřovali s tím, co cítí. Bylo mi z toho docela smutno a tak alespoň pár ukázek z mnoha:

- „Chovám se k nim jinak. Stejně učivo s jinou třídou projde bez problémů, zde se problémy vyskytují pořád. Jsem na ně takový, jací oni na mě – téměř...“
- „Zvýšená únava, psychické vyčerpání po některých vyučovacích hodinách. Z toho plyne menší obranyschopnost organismu proti běžným virům, čili častější nemocnost, příp. další zdravotní problémy...“
- „Nelze“normálně“ učit. Napomínáním a neustálým „vychováváním“ z domu nevychovaných žáků ztrácíme ve výuce čas, který jinak můžeme věnovat smysluplným činnostem. Nevychovaní žáci brzdí normální proces výuky.“
- „Kromě toho, že výuka neprobíhá tak, jak by měla, udělá se méně práce...Mám z toho vždycky špatný pocit, cítím se až poníženě, pokořeně... zbytečně se snažím někoho něco naučit, předat mu to, co vím... Myslím na ty nepříjemné situace ještě večer i v noci, když se vzbudím – a že spím špatně po takové hodině, to si pište...“

- „...bezmocnost a ponížení... učitel může zareagovat pouze poznámkou či pohovorem s rodiči. Žák osobně není nijak potrestán – z poznámek si nic nedělá... vše záleží na osobnosti učitele, na jeho asertivitě...“

Otázka č. 20: S kým jste tuto situaci řešil/a?

Většinou se učitelé snažili problém s agresivním chováním žáků vyřešit ve spolupráci jak s rodiči agresora/agresorů (29 respondentů), tak se zároveň obrátili i na vedení školy (29 respondentů) nebo na svého kolegu či kolegyni (25 respondentů). Někteří z učitelů se obrátili také na školního psychologa (6 respondentů) či pedagogicko-psychologickou poradnu (3 respondenti). 6 učitelů se dokonce obrátilo na Policii České republiky. Jeden z učitelů využil možnost doplnit odpověď, kterou nenašel ve výčtu možných odpovědí. Tento učitel situaci řešil přímo s třídním kolektivem.

Graf 32. S kým jste tuto situaci řešil/a? (Zdroj: vlastní zpracování)

V dotazníku 14 učitelů přiznalo, že se situaci snažili vyřešit pouze sami. Otázkou zůstává, zda tak učinili pouze z důvodu, že si byli jisti tím, že situaci skutečně zvládnou a nebo to z jejich strany byl strach z toho, že by mohli být svým okolím (kolegy, vedením školy) nař-

čení z neschopnosti? Očekávala jsem, že na tuto mou otázku odpoví následující otázka, kterou učitelé zodpovídali v předloženém dotazníku.

Otázka č. 21: Jak se k situaci postavilo vedení školy?

Pouhých 10 % dotázaných učitelů se při řešení problému s agresivním chováním žáků neobrátilo na vedení školy. Ve všech těchto případech to bylo toho důvodu, že se učitelé báli, že by celá situace mohla být vyhodnocena jako jejich slabost. Pramení tento jejich postoj snad z dřívějších špatných zkušeností? Podle rozboru výsledků u této otázky jsem přesvědčena o tom, že nejspíše ano.

Zbývajících 90 % učitelů se sice na vedení školy obrátilo, ale ne vždy se setkali se vstřícným přístupem a s podporou při řešení problému. Celá jedna čtvrtina učitelů, kteří se obrátili na vedení školy, se setkala s tím, že celý problém byl brán jako jejich selhání. Je tedy velmi pravděpodobné, že učitelé, kteří zažili tuto situaci, se již na vedení školy nebudou mít v budoucnu odvahu obrátit. Zbývajících tři čtvrtiny učitelů se setkaly se vstřícným přístupem vedení školy, kdy byl problém díky tomu společně řešen. Učitelům velmi pomohlo, že se jejich vedení školy zastalo, plně jim věřilo a podpořilo je.

Otázka č. 22: Jak byla situace vyřešena?

Agrese nebo šikana, která se na školách vyskytla, byla dle učitelů řešena nejrozličnějšími způsoby. Nejčastěji byla situace řešena kázeňskými postihy, kdy byli o všem informováni také rodiče agresora/agresorů. Situace takto byla řešena v 59 % případů. Ve 12 % případů byla situace vyřešena vyšetřením agresora/agresorů v pedagogicko-psychologické poradně, či byl/i přímo umístěni ve středisku výchovné péče, v diagnostickém ústavu či v psychiatrické léčebně (jednalo se o případ s použitím funkční výbušniny). V 10 % případů byla situace „vyřešena“ tím, že agresor ze školy odešel (ukončil povinnou školní docházku nebo se s rodiči přestěhoval do jiného města), respektive agresor propadl do nižšího ročníku a nepřicházel tak s učitelem, který byl objektem jeho agrese, do styku. V některých případech byla situace vyřešena tím, že sám učitel odešel na jinou pozici nebo zcela opustil danou školu (5 % případů). V 7 % případů byla celá věc spojená s agresí řešena přes kurátora nebo Policii ČR. Učitelé se také svěřili s tím, že v 7 % případů nebyla situace řešena vůbec.

Otázka č. 23: Jak byli agresori potrestáni?

Tato otázka velmi úzce souvisí s předcházející otázkou. V této otázce učitelé poukázali na to, že celých 21 % agresorů nebylo vůbec potrestáno. Je to dáno tím, že některé problematické situace se vůbec neřešily, mnohdy se problém „vyřešil“ odchodem žáka nebo odchodem učitele. Toto je velmi alarmující zjištění, neboť to může vyvolávat v agresorech pocit, že mohou druhým beztrestně ubližovat a stávají se tak silnějšími. Neřešení situace a neudělování žádných trestů a postihů vede k tomu, že se toto chování u mnohých žáků stává normou a považují je za zcela „normální“.

Je sice pravdou, že ve zbývajících 79 % případů byl agresor nebo agresori potrestáni, ale otázkou zůstává, zda dostatečně. Ve většině těchto případů se jednalo „pouze“ o kázeňské postihy v podobě domluvy, poznámky, napomenutí třídního učitele, důtky třídního učitele, důtky ředitele školy či snížený stupeň z chování. Vzhledem k tomu, jak se učitelé vyjadřovali k těmto kázeňským postihům, usuzuji, že mnohdy neměly tyto postihy patřičnou váhu a nepůsobily tak dostatečně výchovně a hlavně nezaručovaly prevenci ochraňující učitele před případným novým útokem agresora nebo agresorů. Učitelé se k problematice potrestání agresora (agresorů) vyjadřovali následovně:

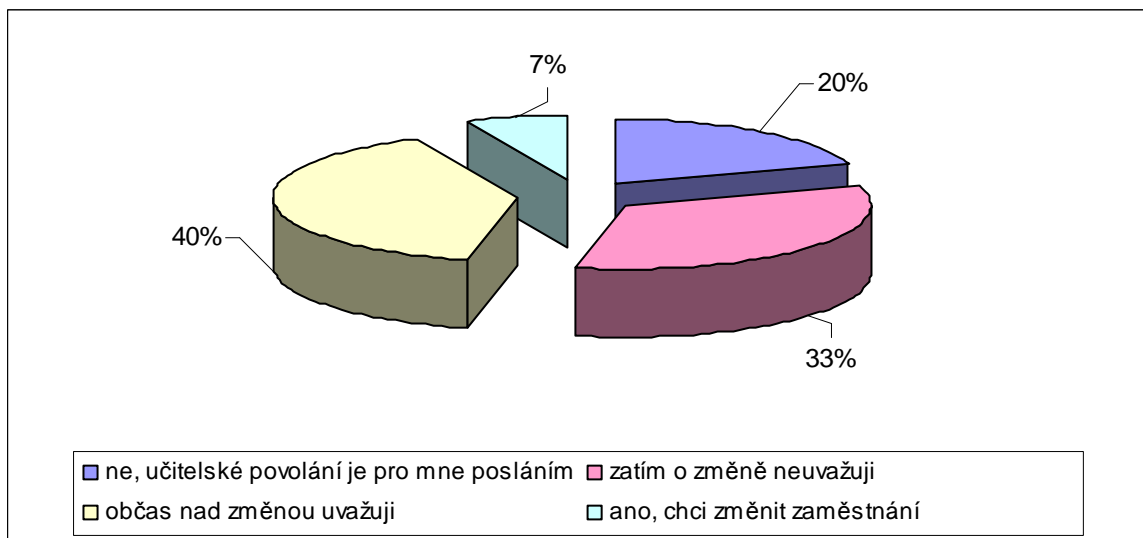
- „*Tato situace se nedá natrvalo vyřešit. Někteří žáci se po potrestání nějaký čas chovají slušně a pak začnou nanovo. Někteří si z trestů nic nedělají, je jim lhostejná i snížená známka s chování...*“
- „*...Dotyčný odešel ze školy, bohužel se to povedlo až po 3 letech. Mezitím „zničil“ celou třídu...*“
- „*Jak kdy, nejvíc sníženým stupněm známky z chování, pokud měl ještě „váhu“ ...*“
- „*...V podstatě nijak, jedná se o problémové žáky, kteří dostávají postihy průběžně...*“

Otázka č. 24: Uvažoval/a jste o změně zaměstnání v souvislosti se situací, kterou jste prožil/a?

Upřímně jsem byla zvědavá, jak se k této otázce učitelé vyjádří. Po projití všech odpovědí v celém dotazníku mi bylo docela smutno a učitele jsem litovala. Mnohdy jsem si snad ani nedokázala představit, co musí dnes a denně prožívat. Na druhou stranu mi ale vlil opti-

mismus dožil jeden z učitelů, který napsal: „...Agrese a šikana se sice ve školách objevuje, ale většina dětí je přátelských.“

Byla jsem tedy ráda, že řada učitelů i přes to, co prožila, nechce opustit pedagogickou profesi, neboť je tato práce pro ně posláním (20 % učitelů) a 33 % učitelů zatím o změně neuvažuje. Je ale alarmující, že 40 % učitelů, kteří se setkali s agresí a šikanou ze strany žáků, nad změnou uvažuje a celých 7 % pedagogů chce dokonce zaměstnání změnit.

Graf 33. Uvažoval/a jste o změně zaměstnání? (Zdroj: vlastní zpracování)

4.5.3 Závěrečná část dotazníku společná pro všechny respondenty

Na závěr dotazníku jsem dala všem respondentům možnost se vyjádřit buď k samotnému dotazníku a nebo napsat to, co by mi chtěli k mému výzkumu ještě sdělit a přímo v dotazníku na to nebyl dostatečný prostor. Tato otázka byla nepovinná.

Závěrečná otázka dotazníku: Pokud je něco, co chcete poznamenat mimo dotazník, učiňte tak prosím zde:

Někteří učitelé této možnosti využili a jsem jim za to velmi vděčná. Nejen, že psali to, co měli na srdci a co je trápilo, ale také mi zde psali osobní poznámky. Vybírám alespoň pár zajímavých příspěvků:

- „Je dobře, že se o problému začíná alespoň mluvit. Řešení je však v nedohlednu. Školy jsou financovány dle počtu žáků. Vedení škol si proto raději nechává i nejproblematičtější jedince“ (učitelka, 52 let).

- *„Pokud se nezmění systém přijímání na střední školy a žáci budou mít jisté přijetí kamkoliv, nebudou mít o učení a dobré chování zájem. Samozřejmě je nutná změna přístupu celé společnosti k výchově mládeže. Musí se změnit normy chování lidí, jinak se to nepodaří. V současné době mají problémy s šikanou mladí učitelé, proto jich do základních škol moc nenastupuje. Pokud ano, jsou to v podstatě chudáci, kteří si musí nechat líbit téměř všechno. Na vesnici, kde učím, to dříve neplatilo, ale s rozvojem internetu se v tom vyrovnáváme asi i velkým městům. Totéž platí o rodičích, kteří mají místo 6 dětí 1 - 2 a snaží se své mazánky ve všem omlouvat. To dříve na vesnici nebylo“ (učitel, 57 let).*
- *„Myslím, že opětovným zavedením fyzických trestů by se vyhnulo spoustě zbytečných problémů. Bylo tomu tak za mého mládí a myslím, že na tom dnes nejsem špatně...“ (učitel, 25 let).*
- *„U nás na škole funguje psycholog druhým rokem. Bohužel jeho práci si většina z nás představovala jinak. Svoji práci, dle mého názoru, se snaží převést na třídní učitele. Takže neřešíme jenom to, co jsme řešili do té doby, než k nám přišel, ale úkoluje nás dalšími záležitostmi, které by měl, podle mě, řešit on sám“ (učitelka, 30 let).*
- *„Někdy mne až zaráží zvýšený zájem o pojem šikana. Ohrazují se s ním rády rádo-by výchovné poradkyně či učitelky, kterým se v učitelském povolání velmi nedaří, tudíž nedokáží posoudit, co šikana je a co není. Neustále se ve svém okolí setkávám s učiteli, kteří obviňují ze šikany každého žáka, který udělá sebemenší přestupek. Každý rozumný učitel se žáky hovoří, zná situaci ve třídě a tzv. ušlápnuté žáčky si pohlídá a situaci včas zvládne, takto na věc pohlížím i z druhé strany. Pokud bych dovolila, aby mne žáci šikanovali, tak v učitelském povolání není pro mne místo“ (učitelka, 46 let).*
- *„Zavézt místnost, kam by byl vyrušující, nevhodně se chovající žák vyloučen, kde by pracoval individuálně pod dohledem jiného pedagogického pracovníka. Za určitý počet takového vyloučení by následoval kázeňský postih - důtka, snížený stupeň z chování“ (učitelka, 30 let).*
- *„Snížení trestní odpovědnosti, by se mělo specifikovat a týkat se chování ve škole, ne všeobecně. Za výchovu dítěte by měli odpovídat rodiče i s důsledky a ne, že oni*

nic a za vše může škola. Dále by měla mít škola možnost agresora poslat do nápravného zařízení, dnes se čeká na souhlas či nesouhlas rodičů, soud ukládá výchovná opatření jen zřídka a po dost dlouhé době. Agresor získává stále více pocit, že s ním nikdo nic nezmůže a má pravdu. Ochránit děti proti agresorům je stále složitější, poznámky nebo snížená známka z chování jsou pro ně většinou směšné a mívají se účinkem. Rozhodně by se měly zvýšit i pravomoci Policie a ne jen případy "odkládat" pro nízký věk - takže nenásleduje žádný trest“ (učitelka 43 let).

- *„Učitelé ani rodiče nejsou informováni o tom, co to vlastně šikana je. Mají pár informací z médií, které popisují šikanu nesprávně, nebo si sami vytvoří názor na šikanu ze svých zkušeností ze školních let. Jenže s rostoucí agresivitou se musí šikana řešit už v zárodku, aby se nerozrostla...“ (učitelka, 42 let).*
- *„Obávám se, že pokud se nezmění situace v celé společnosti, tak se nic nezmění. Je třeba, aby rodiče a okolí vnímalo učitele a vůbec dospělé jako autority, což se bohužel neděje. Dnes když cizí dospělý člověk napomene někoho na ulici, tak se mu akorát vysmějí nebo ho slovně či fyzicky napadnou. Bohužel se vulgární a arogantní chování rozšířilo v celé společnosti a děti to vidí, vyrůstají v tom a nepřipadne jim to divné nebo špatné. Dnes nemá autoritu ani policista...Řešení vidím opravdu pouze v přísných zákonech, které by trestaly rodiče a nutily je tak vést děti k slušnosti a zodpovědnosti. Ubrat toho co učitel nesmí a naopak přidat více pravomocí“ (učitelka, 27 let).*
- *„Problémoví žáci jsou často z problémových rodin. Snad by zasloužily v první řadě pomoc ony. Náprava musí začít v rodině a pak teprve může reagovat škola“ (učitel, 40 let).*
- *„Řešení šikany vyžaduje především chuť a taky osobní odvalu ji řešit. Připravit si podklady a pravdivé informace. Taky je zapotřebí spolupráce kolegů a podpora vedení školy. Metodické pokyny a materiály existují, v republice jsou odborníci a organizace, kteří poradí a pomohou, pokud víte, na koho se obrátit“ (učitelka, 47 let).*
- *„Učit na 2. stupni ZŠ není v dnešní době žádná sranda pro učitele, naopak pro některé žáky to je místo velké nudy, houpání se na židli, přežvykování stravy nebo žvýkačky a nezájmu věnovat svou pozornost otravnému učiteli, který je vyrušuje z jejich oblíbených mobilových hrátek a družných hovorů se spolužáky.*

*Nesmírně se těším, že odcházím za rok do důchodu,... a mladším kolegy-
ním/kolegům absolutně nic nezávídím. Přeji jim zlepšení podmínek k výkonu tak ná-
ročného povolání.*

*2. stupeň ZŠ je nejnáročnější úsek z celé vzdělávací soustavy, protože učiliště,
střední školy..., pracují již s jedincem s vyvinutější nervovou soustavou, i když ani
to není pravidlem.*

*Mějte se hezky, ať se vám daří a neopouští vás víra a optimismus!!!“ (učitelka, 56
let).*

4.6 Závěr výzkumu

Hlavním cílem práce bylo zmapovat rozsah šikany učitelů ze strany žáků na 2. stupni zá-
kladních škol. K tomuto účelu byl sestaven dotazník obsahující celkem 37 otázek zaměře-
ných tak, aby bylo možné po jejich analýze zodpovědět výzkumné otázky, které byly sta-
noveny na začátku výzkumu:

1. Vyskytuje se na 2. stupni základních škol šikana učitelů ze strany žáků?

Ano, na 2. stupni základních škol se šikana učitelů ze strany žáků vyskytuje a její výskyt je
poměrně vysoký, neboť se týká (dle mého výzkumu) 37 % pedagogů.

2. Existuje specifická skupina učitelů (daná např. věkem či pohlavím učitele), která je šikanou nejvíce postižena?

Provedla jsem důkladnou analýzu faktografických údajů ve vztahu k učitelům, kteří se
osobně setkali s agresivním chováním ze strany žáků a mohu říci, že jediné, co ovlivňovalo
množství případů uvedené šikany, bylo pohlaví respondentů. Výzkumu se zúčastnilo cel-
kem 163 respondentů, z toho bylo 124 žen (76 %) a 39 mužů (24 %). S agresí (šikanou) ze
strany žáků se setkalo celkem 60 pedagogů, z toho bylo 88 % žen (53 učitelek) a 12 %
mužů (7 učitelů). Z uvedených dat je zřejmé, že mnohem více jsou agresí ze strany žáků
vystaveny ženy. Jsem přesvědčena, že je to z toho důvodu, že jsou mnohem zranitelnější a
muži (učitelé) mají u žáků stále ještě větší tzv. přirozenou autoritu.

Věk pedagogů, délka jejich odborné praxe či vzdělání v problematice šikany neovlivňují
počet případů výskytu agrese ze strany žáků a není zde patrná žádná závislost.

Dále mohu konstatovat, že v malých městech a v menších školách byl výskyt šikanovaných učitelů poněkud menší, než ve velkých školách a velkých (okresních a krajských) městech. Tento vliv ale kupodivu nebyl nijak významný.

3. Jaké jsou hlavní příčiny šikany učitelů?

Sami pedagogové v dotazníku uvedli, že hlavní příčinou (spouštěcím mechanismem) šikany (agrese) ze strany žáků je **současná situace ve společnosti spojená hlavně s absencí autorit**. Respekt z autority učitele a školy jako vzdělávací instituce již dávno vymizel. Důvodem tohoto stavu je i skutečnost, že autorita školy jako celku je bohužel ve velké míře podkopávána přímo rodiči žáků, kteří se školou často nespolupracují.

Nedostatky ve výchově v rodinách žáků byl druhým hlavním důvodem ovlivňujícím výskyt šikany učitelů. Ředitelé škol navíc mnohdy řeší vzniklé problémy s pokorou tak, aby si rodiče na školu nestěžovali, aby se ke zřizovateli školy nedostaly nějaké negativní zprávy a tak se případy verbálních či fyzických napadení učitelů a vychovatelů záměrně bagatelizují (samozřejmě v neprospěch pedagoga).

Dalším významným faktorem, který ovlivňuje výskyt šikany je **negativní vliv médií**. Zastánci tohoto názoru se přiklánějí k myšlence že velkou vinu na současné agresivitě dětí nese násilí ukazované v médiích. To se doslova valí na děti ze všech stran – počínaje zprávami a konče počítačovými hrami.

Další příčinou agresivního chování dětí vůči učitelům je také jejich snaha vyniknout, stát se třídní hvězdou, být obdivováni kolektivem třídy. Toto **chování je** v dětech navíc **podporováno vlivem skupiny (party)**, kdy je pro ně důležité **upoutat na sebe pozornost**.

Řada učitelů také jako jeden z hlavních důvodů současného stavu uvedla **chybu na straně učitele**. Pedagogové často nemají přirozenou autoritu a se současnou mládeží si nejsou schopni poradit. Navíc se často projevuje neprofesionalita a neschopnost části pedagogického sboru. Mnohdy se sice jedná o schopné odborníky, ale jejich odbornost nestačí k získání si zájmu dítěte pro výuku a tak se stávají pro práci pedagoga nepoužitelní. Pedagog totiž nemá žádnou jinou možnost jak děti zvládnout, než svými dovednostmi v oblasti verbálních schopností, pedagogického umu a přirozené autority.

Řada učitelů uváděla jako významný důvod, proč se žáci chovají vůči okolí a tím i učitelům agresivně fakt, že děti mají **nedostatečně rozvinutou schopnost empatie** a nejsou tak schopny si kolikrát uvědomit, že jejich chování je špatné a druhé zraňuje. Děti se tak agresivně chovají zcela běžně a přijímají tento stav za normu.

4. Jaké jsou hlavní podoby šikany učitelů?

Z výzkumu vyplývá, že na základní škole se vyskytuje v převážné míře **psychická forma šikany** učitelů ze strany žáků. Jedná se hlavně o neuposlechnutí pokynů učitele, rušení výuky, neposlouchání výkladu učitele a věnování se jiné činnosti, nadávky učiteli a vulgární mluva, dělání naschválů učiteli, pomlouvání učitele, provokování a vyhrožování. **Fyzická šikana** se na základních školách objevuje pouze sporadicky. Na významu ale získává fenomén poslední doby, kterým je tzv. **kyberšikana**.

5. Jaké jsou hlavní důsledky šikany učitelů?

Obecně lze říci, že se odborníci zpravidla zabývají pouze příčinami šikany učitelů než jejich důsledky. Přitom šikana významně ovlivňuje nejen prožitky samotných učitelů, kdy mnozí popisují, že ztrácí chuť do práce, jsou stresováni, vyčerpaní a celkově znechucení z toho, co se v současných školách děje. Řada z nich má dokonce zdravotní problémy a nemalé procento je rozhodnuto kvůli tomu, co zažili nebo zažívají, ze školství odejít.

Dalším neméně významným je dopad na samotné žáky, kdy situací, která ve třídách panuje, jsou postiženi hlavně ti žáci, kteří mají zájem se vzdělávat. Kvalita výuky je totiž významně narušena. Díky neustálému řešení kázeňských problémů celá výuka probíhá v nepohodě a i žáci, kteří se šikany neúčastní, jsou stresováni, neboť se v jejich přítomnosti děje něco špatného. Oni bohužel zpravidla zasáhnout nemohou, neboť se obávají, že by agresor (agresori) mohli svou pozornost zaměřit proti nim a oni sami by se mohli stát obětí šikany.

6. Jsou učitelé dostatečně profesně připraveni na odhalení, prevenci a případné zvládnutí šikany ve školách?

Zhruba polovina učitelů byla v problematice šikany vzdělána již v průběhu svého studia. 76 % pedagogů uvedlo, že byli i v průběhu své pedagogické praxe dále vzdělávání v problematice šikany a v posledních třech letech se minimálně jednou zúčastnili semináře nebo školení se zaměřením na prevenci a zvládnutí šikany.

Přesto je pouze 17 % dotázaných pedagogů přesvědčeno o tom, že jsou připraveni ke zvládnutí situací spojených s agresí žáků. 50 % učitelů pochybuje o tom, že by si dokázalo poradit a agresí žáků a celých 33 % učitelů je přesvědčeno o tom, že ke zvládnutí těchto situací nejsou dostatečně připraveni.

Tento stav považuji za alarmující a jsem přesvědčena o tom, že za touto situací jednak stojí do určité míry poměrně malý zájem škol o danou problematiku, což je dáno dle mého ná-

zoru i tím, že doposud neexistuje v České republice systémové řešení šikany učitelů. Existuje sice metodický pokyn MŠMT, jehož cílem je upozornit na závažnost šikanování a poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace k prevenci a řešení tohoto problému, stále je ale velký nedostatek vzdělaných odborníků, kteří by mohli působit ve školách v oblasti prevence a řešení problémů spojených s šikanou.

Navíc se v poslední době díky velké medializaci problematiky šikany vyrojila řada pseudo-odborníků, kteří mají pouze teoretické znalosti, mají nastudovány pouze obecné zákonitosti z literatury a o šikaně přednášejí, či školí pedagogické pracovníky. Jejich přednášky však pro eliminaci šikany mají malý význam, neboť nemají zkušenosti z praxe.

7. Jak mohou základní školy řešit problémy spojené se šikanou učitelů?

Co se týká možného řešení, učitelé i školy si mnohdy nevědí rady. V posledních letech stoupají nároky společnosti na učitele, učení je vnímáno jako celoživotní proces a důraz je kladen na maximální rozvoj každého člověka. Proto řada učitelů vidí problémy především v **neukotvení profese učitele**. Učitelství je v současnosti ohrožená profese. Velkým problémem je její neatraktivnost pro mladé lidi a podpora učitelů jako takových je poměrně nedostatečná. Řada učitelů tak vidí řešení v možné novele školského zákona a **přidělení veřejného statusu pedagogům**.

Učitelé vidí **problém** také **na straně rodičů**, jejichž **liberální výchova** končí nerespektováním autority ze strany žáků. Učitelé se tak shodují v tom, že pro zdárné řešení problémů je nutné mít **oporu v osobě ředitele školy**. Důležitým mezníkem je tak prevence šikany a nastavení režimu školského zařízení tak, aby již nejnižší stupně šikany nebyly přehlíženy.

Pedagogové zpravidla nejsou připraveni šikaně čelit, protože jim v tom v mnoha případech něco brání. Může to být nejen ředitel školy, který nechce přítomnost šikany přiznat, ale také nefunkční systém institucí jako je Policie ČR či pedagogicko-psychologické poradny.

Legislativa a zákonné normy neumožňují preventivním a represivním složkám účinně bojovat s fenoménem šikany a také nedokáží hájit práva pedagogických pracovníků.

Dle samotných učitelů by k řešení šikany mimo již uvedené důvody přispělo hlavně:

- možnost vyloučení problémového žáka ze školy,
- možnost zabavit žákům (dočasně) rušivé předměty (např. mobilní telefony),
- zapojení školního psychologa a speciálního pedagoga do každé základní školy,
- snížit počet žáků ve třídách a stanovit také jejich maximální počet,
- vytvořit sanační (nápravné) programy pro problematické žáky.

4.7 Doporučení pro praxi

Vzhledem k tomu, že šikana učitelů představuje celospolečenský problém, je třeba hledat také řešení na společenské úrovni, neboť nejde o problém pouze jednotlivých škol.

Při působení na snížení šikany učitelů ze strany žáků je nutné se systematicky věnovat prevenci, která musí být řešena na několika úrovních. Mezi tyto úrovně patří systém podpory učitelů, systém preventivních programů pro žáky, systém programů pro rodiče a žáky s cílem navázání funkční spolupráce, dále kampaň a osvěta veřejnosti v podobě upozornění na problém a v neposlední řadě zlepšení přípravy studentů pedagogických fakult.

Celý systém prevence šikany učitelů by měl být zaměřen nejen na základní, ale také na střední školy a víceletá gymnázia s důrazem na vytváření pozitivního sociálního klimatu na školách.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se snažila zmapovat problematiku šikany učitelů základních škol ze strany žáků a zodpovědět základní výzkumné otázky vztahující se k uvedené problematice.

V teoretické části práce jsem definovala podoby a projevy agrese, což úzce souvisí se samotnou problematikou šikany, která je určitým druhem agresivního chování. Součástí teorie bylo také definování obecné problematiky šikany. Samostatnou kapitolou byl specifický problém šikany učitelů, která je jednou z forem šikany vyskytujících se ve školských zařízeních.

Ve výzkumné části své práce jsem pomocí kvantitativní metody dotazníku zmapovala rozsah šikany učitelů ze strany žáků na 2. stupni základních škol a pokusila se zodpovědět otázky, jež byly stanoveny na začátku výzkumu.

Z výsledků výzkumu vyplynulo, že mezi hlavní příčiny šikany učitelů patří nuda žáků a jejich touha po zábavě, nezájem rodičů o spolupráci se školou při řádné výchově dětí, neschopnost učitele zvládat práci v kolektivu a snaha žáka vybudovat si dominantní postavení ve třídě.

Co se týká důsledků, oběť v podobě pedagoga trpí úzkostnými poruchami, ztrátami sebevědomí, což v mnoha případech může končit nejen odchodem ze školství, ale v krajním případě i sebevraždou.

Je tedy více než zřejmé, že problematika šikany učitelů je velmi závažným problémem, který má velmi negativní vliv nejen na jednotlivé aktéry tohoto druhu šikany, tzn. učitele a žáky, ale dotýká se nás všech, neboť důsledky šikany učitelů mají celkový negativní dopad na klima třídy, celé školy, ale následně ovlivňují i stav samotné společnosti.

V závěru své práce jsem uvedla pár základních doporučení pro praxi, které se týkají obzvláště prevence v dané problematice. Důležité je, aby se celý problém řešil systémově a nejenom okrajově, jako tomu bylo doposud, jinak se bude šikana učitelů i nadále rozšiřovat a prohlubovat. Takový scénář by měl samozřejmě neblahé důsledky nejenom pro konkrétní třídní kolektiv nebo danou školu, ale v konečném důsledku i pro celou společnost.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografické publikace:

BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Vyd. 1. Praha: ISV nakladatelství, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9.

ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 655 s. ISBN 978-80-7367-273-7.

ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Vyd. 1. Žďár nad Sázavou: Fakta s.r.o., 1999. 204 s. ISBN 80-902614-1-8.

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing a.s., 2007. 272 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

FIELD, E. M. *Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče a učitele*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2009. 311 s. ISBN 978-80-249-1176-2.

KOHOUTEK, R. a kol. *Základy pedagogické psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1996. 184 s. ISBN 80-85867-94-X.

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997. 127 s. ISBN 80-7178-123-1.

KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ J. *Vzpouza deprivantů: o špatných lidech, skupinové hlouposti a uchvácené moci*. Vyd. 1. Praha: Makropulos, 1996, 303 s., ISBN 80-901776-8-9.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak přežít vztek, zlost a agresi*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing a.s., 2004. 154 s. ISBN 80-247-0818-3.

MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.

ONDRÁČEK, P.: *Františku přestaň konečně zlobit, nebo: informace a podněty pro pedagogickou práci s žáky, kteří se chovají při výuce rušivě*. Vyd. 1. Praha: ISV nakladatelství, 2003. 170 s. ISBN 80-86642-18-6.

PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. Vyd. 2. rozš. Praha: G plus G, 1999. 186 s. ISBN 80-86103-21-8.

PREKOP, J., LOMOVÁ, Z. *Malý tyran: co vlastně děti potřebují*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2007. 156 s. ISBN 978-80-7367-271-3.

PRŮCHA, J., MAREŠ, J., WALTEROVÁ, E. *Pedagogický slovník*. Vyd. 2. rozš. a přeprac. Praha: Portál, 1998. 328 s. ISBN 80-7178-252-1.

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Vyd. 3. rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

VÁGNEROVÁ, K., BAJEROVÁ, M. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. 147 s. ISBN 978-80-7367-611-7.

VALIŠOVÁ, A. *Jak získat, udržet a neztrácet autoritu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 141 s. ISBN 978-80-247-2282-5.

VAŠUTOVÁ, J. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Vyd. 1. Brno: Paido, 2004. 190 s. ISBN 80-7315-082-4.

VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 154 s. ISBN 8024403374.

Elektronické zdroje:

ČSÚ. *Učitelé a zaměstnanci* [online]. Základní školství v ČR po roce 1996, 2009 [cit. 2011-03-30]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/3312-09>.

KREJČÍ, V. *Kyberšikana – Kybernetická šikana* [online]. E-nebezpečí pro učitele, 2010 [cit. 2011-03-26]. Dostupné z: <http://www.e-nebezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/materialy-pro-studium-studie-atd>.

LOVASOVÁ, L. *Šikana* [online]. Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, [cit. 2011-03-24]. Dostupné z: <http://www.viod.cz/editor/assets/download/publikace/sikana.pdf>.

MŠMT. *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení Č.j. 24 246/2008-6* [online]. Metodický pokyn k prevenci a řešení šikanování mezi žáky, 2008, [cit. 2011-03-24]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/pro-novinare/metodicky-pokyn-k-prevenci-a-reseni-sikanovani-mezi-zaky>.

TŮMOVÁ, A. a kol. *Šikana učitelů* [online]. Portál veřejné politiky, [cit. 2011-03-26]. Dostupné z: http://www.verejna-politika.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=80&Itemid=91.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ČR Česká republika

ČSÚ Český statistický úřad

MŠMT Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

ZŠ Základní škola

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1. Počet a pohlaví respondentů	36
Graf 2. Věk respondentů	36
Graf 3. Délka učitelské praxe respondentů	37
Graf 4. Velikost obce/města, kde respondenti vyučují	38
Graf 5. Velikost školy, kde respondenti vyučují	38
Graf 6. Pedagogické vzdělání respondentů	39
Graf 7. Vzdělání učitelů v problematice šikany	40
Graf 8. Jak učitelé vnímají šikanu	40
Graf 9. Kolik učitelů se setkala v praxi se šikanou?	41
Graf 10. Formy šikany se kterou se učitelé setkali	42
Graf 11. Kolik učitelů se osobně setkala s agresí ze strany žáků?	42
Graf 12. Je šikana učitelů považována za existující problém?	43
Graf 13. Jaký je počet agresivních a konfliktních dětí?	43
Graf 14. Měla by být snížena hranice trestní odpovědnosti?	44
Graf 15. Příčiny šikanování učitelů	45
Graf 16. Odborná připravenost učitelů v problematice šikanování	45
Graf 17. Účast učitelů na školení spojených s problematikou šikanování	46
Graf 18. Zájem pedagogických pracovníků o školení týkajících se šikany	47
Graf 19. Kdo by měl řešit problémy s chováním žáků?	47
Graf 20. Výskyt šikanování ve školách	48
Graf 21. Spolupráce škol s rodiči problémových žáků	49
Graf 22. Zakrývání nebo zlehčování výskytu šikany ve školách	49
Graf 23. Upravuje legislativa dostatečně problematiku šikanování učitelů?	50

Graf 24. Co by přispělo ke zlepšení situace s problémovým chováním žáků?	51
Graf 25. Poměr mužů a žen mezi učiteli postiženými agresí ze strany žáků	52
Graf 26. Jakým způsobem žáci proti učitelům vystupovali?	53
Graf 27. Konkrétní podoba agrese ze strany žáků	54
Graf 28. Kolik bylo agresorů?	55
Graf 29. Jak reagoval zbytek třídy?	56
Graf 30. Jak dlouho agrese trvala?	57
Graf 31. Přerostla agrese v šikanu?	58
Graf 32. S kým jste tuto situaci řešil/a?	60
Graf 33. Uvažoval/a jste o změně zaměstnání?	63

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Dotazník k problematice šikany učitelů ze strany žáků

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK K PROBLEMATICE ŠIKANY UČITELŮ ZE STRANY ŽÁKŮ

Dotazník k problematice šikany učitelů ze strany žáků

Vážení učitelé,

jmenuji se Andrea Frybortová a studuji obor Učitelství odborných předmětů pro SŠ na Univerzitě T. Bati ve Zlíně.

V současné době zpracovávám svou závěrečnou práci, jejíž téma je: Problematika šikany učitelů základních škol ze strany žáků.

I přes to, že v poslední době se ve sdělovacích prostředcích poměrně často objevuje tematika šikany učitelů, je tato problematika ještě velmi málo probádanou oblastí. Proto bych velmi ocenila Vaši spolupráci, neboť kdo může vědět více o stavu v dnešních školách, než Vy učitelé!

Chtěla bych Vás požádat o vyplnění dotazníku, který je zcela anonymní a výsledky budou použity pouze pro účely mé práce. Dotazník je určen pro učitele II. stupně ZŠ a obsahuje celkem 37 otázek. Některé z otázek jsou otevřené. Velmi bych ocenila jejich vyplnění, aby zmapování situace bylo co nejpřesnější a odpovídalo stavu, který dnes v základních školách panuje.

Děkuji Vám za čas, který věnujete vyplňování dotazníku. Věřím, že Vaše spolupráce přispěje ke zmapování situace v problematice šikany učitelů a současně věřím, že časem pomůže také ke zlepšení situace v dnešních školách.

Velmi Vám děkuji za spolupráci.

Andrea Frybortová

Respondent:

- žena
 muž

Uveďte Váš věk:

Jak dlouho vykonáváte učitelské povolání?

- méně než 5 let
 5-15 let
 16-30 let
 více než 30 let

Škola, kde vyučujete, se nachází v obci/městě:

- do 1.000 obyvatel
 do 10.000 obyvatel
 do 50.000 obyvatel
 do 100.000 obyvatel
 nad 100.000 obyvatel

Školu, kde vyučujete, navštěvuje:

- méně než 200 žáků
 200 až 600 žáků
 více než 600 žáků

Máte pedagogické vzdělání?

- ano
 ne
 v současnosti si pedagogické vzdělání doplňuji

Byl/a jste v průběhu Vašeho studia vzdělán/a v problematice šikany?

- ano
 ne

Považujete šikanování za:

- velmi nebezpečnou formu agresivního chování
 běžný jev v současné společnosti
 součást procesu dospívání, kterou prochází každé dítě
 Jiné:

Setkal/a jste se v průběhu Vaší pedagogické praxe se šikanou?

- ano
 ne

Dotazník k problematice šikany učitelů ze strany žáků

O jaký druh šikany se jednalo?

označte libovolný počet odpovědí

- šikana mezi žáky
- šikana mezi kolegy
- šikana podřízených ze strany nadřízeného
- šikana nadřízeného ze strany podřízených
- šikana učitele ze strany žáků
- šikana učitele ze strany rodičů žáků
- Jiné:

Setkal/a jste se Vy osobně s agresivním chováním vůči Vám ze strany žáků?

- ano
- ne

Jakým způsobem žáci proti Vám vystupovali?

- psychický útok
- fyzický útok
- agrese prostřednictvím informačních a komunikačních technologií (kybersíkana)
- Jiné:

Jakou konkrétní podobu tato agrese měla?

označte libovolný počet odpovědí

- nadávky učitele a vulgární mluva
- neposlouchání výkladu učitele a věnování se jiné činnosti
- rušení výuky
- neuposlechnutí příkazů (pokynů) učitele
- nahrávání učitele na mobil
- pomlouvání učitele
- dělání naschválů učiteli
- vyhrožování učiteli
- schovávání pracovních pomůcek a osobních věcí učitele
- fyzický útok na učitele
- Jiné:

V případě, že se jednalo o fyzický útok, popište stručně jeho podobu:

Kolik bylo agresorů?

- jednotlivec
- malá skupinka žáků
- většina žáků

Jak reagoval zbytek třídy?

stručně popište

Jak dlouho tato agrese trvala resp. trvá?

Dotazník k problematice šikany učitelů ze strany žáků

Přerostla podle Vás tato agrese v šikanu?

- ano
 ne
 nedokáži posoudit

Jaké dopady šikany (agresivního chování) na sebe pocítujete?

stručně popište

S kým jste tuto situaci řešil/a?

označte libovolný počet odpovědí

- vyřešil/a jsem problém sám/sama
 požádal/a jsem o pomoc kolegu/kolegyni
 problém jsem řešil/a s rodiči agresora/agresorů
 obrátil/a jsem se na vedení školy
 obrátil/a jsem se na školního psychologa
 obrátil/a jsem se pedagogicko-psychologickou poradnu
 obrátil/a jsem se na Policii ČR
 Jiné:

Jak se k situaci postavilo vedení školy?

stručně popište

Jak byla situace vyřešena?

stručně popište

Jak byli agresori potrestáni?

stručně popište

Uvažoval/a jste o změně zaměstnání v souvislosti se situací, kterou jste prožil/a?

- ne, učitelské povolání je pro mne posláním
 zatím o změně neuvažuji
 občas nad změnou uvažuji
 ano, chci změnit zaměstnání

Považujete šikanu učitelů za existující problém?

- ano
 ne
 nedokáži posoudit

Dotazník k problematice šikany učitelů ze strany žáků

Domníváte se, že se počet agresivních a konfliktních dětí:

- snižuje
- je stále stejný
- neustále stoupá

Měla by, podle Vašeho názoru, být snížena hranice trestní odpovědnosti?

- ano
- ne
- nedokáži posoudit

V čem vidíte příčiny „šikánování učitelů“ (problematického chování žáků)?

označte libovolný počet odpovědí

- vliv médií (programy s agresivní tematikou)
- situace ve společnosti (absence autorit atd.)
- snaha žáků upoutat na sebe pozornost
- jedinec pod vlivem skupiny (parta)
- nedostatky ve výchově v rodinách žáků
- nedostatečně rozvinutá schopnost empatie žáků
- chyba na straně učitele (ztráta autority, nezajímavý výklad apod.)
- Jiné:

Domníváte se, že jste odborně připraven/a k zamezení a prevenci šikánování?

- ano, zcela
- ano, ale někdy mám pochybnosti
- ne, učitelé nejsou dostatečně připraveni ke zvládnutí těchto situací

Účastnil/a jste se v posledních třech letech nějakého školení nebo odborného semináře zaměřeného na šikany nebo problémové chování žáků?

- ano, jednou
- ano, několikrát
- ne, není to potřebné
- ne, naše škola takové možnosti nenabízí

Jak hodnotíte zájem pedagogických pracovníků Vaší školy o školení nebo seznámení se s problematikou šikany?

- pedagogičtí pracovníci mají velký zájem o tuto problematiku
- pedagogičtí pracovníci se zajímají o tuto problematiku
- pedagogičtí pracovníci se moc nezajímají o tuto problematiku
- pedagogické pracovníky tato problematika vůbec nezajímá a seznamování se s ní berou jako povinnost
- nedokáži posoudit

Pokud se ve škole vyskytnou problémy s chováním žáků, situaci by měl řešit:

- učitel, který je o tom informován
- ředitel školy
- výchovný poradce
- všichni výše uvedení společně
- na každé škole by měl být odborník, který by se věnoval dětem a řešil případné problémy společně s pedagogy a rodiči

Považujete šikánování ve Vaší škole za:

- příležitostný jev
- problém, který však není horší než v ostatních školách
- velký problém
- v naší škole šikana není

Jak ve Vaší škole spolupracujete s rodiči v souvislosti s výskytem kázeňských přestupků?

- prohrěšek se jim oznamuje pouze v případě, že je závažný
- informujeme rodiče o jakémkoliv kázeňském přestupku
- neinformujeme rodiče, vše se vyřeší v rámci školy

Dotazník k problematice šikany učitelů ze strany žáků

Souhlasíte s názorem, že se učitelé snaží spíše zakrýt nebo zlehčit výskyt šikanování na školách?

- ne, v žádném případě
- možná, v ojedinělých případech
- ano, děje se to, protože výskyt šikany se považuje za chybu učitele

Upravuje podle Vás legislativa dostatečně problematiku agresivity žáků (šikanování učitelů)?

- ano
- ne
- nedokáží posoudit

Co by, podle Vás, přispělo ke zlepšení situace s problémovým chováním žáků?

označte libovolný počet odpovědí

- učitel by měl mít status veřejného činitele
- postih rodiny (ze strany státu), která žáka nedostatečně vychovává
- dočasné vyloučení žáka ze základní školy na 1 až 3 dny
- vyloučení žáka ze základní školy
- právo učitele zabavit (dočasně) žákovi rušivé předměty (např. mobilní telefon)
- MŠMT by mělo vytvořit metodiku řešení šikany učitelů
- vytvoření metodiky řešení šikany na úrovni jednotlivých škol, kterou by si škola tvořila sama na základě metodického pokynu
- zvýšení podpory škol v řešení šikany učitelů ze strany organizací (např. pedagogicko-psychologické poradny)
- zvýšení podpory škol v prevenci šikany učitelů ze strany organizací (např. pedagogicko-psychologické poradny)
- vznik nové organizace zaměřené na řešení šikany učitelů ze strany žáků
- zapojení školního psychologa a speciálního pedagoga do každé základní školy
- zvýšit počet asistentů pedagoga ve třídách
- snížit počet žáků ve třídách a stanovit jejich maximální počet
- vytvořit sanační (nápravné) programy pro žáky
- vytvoření systému povinného celoživotního vzdělávání pedagogických pracovníků
- Jiné:

Pokud je něco, co chcete poznamenat mimo dotazník, učiňte tak prosím zde: